

Testo digitalizzato da www.torah.it nel 2010
Tutti i diritti sulla digitalizzazione riservati

Testo sacro.
Stampare solo per conservarlo.

Eliminare esclusivamente in ghenizà

IL PENTATEUCO

VOLGARIZZATO E COMMENTATO

DA

SAMUEL DAVID LUZZATTO

PADOVA
1874

16
PARASHAT BESHALLACH

Torah.it

e quelli degli uomini, e quelli del bestiame; perciò io sacrificio al Signore tutt'i primi parti maschi, e riscatto ogni primogenito de' miei figli. — (16) E stiate per insegna sul braccio, e per frontale tra gli occhi, che con braccio forte il Signore ci trasse dall'Egitto. (17) Ora, quando Faraone lasciò andare il popolo, Dio non li guidò alla volta del paese dei Filistei, perchè era (troppo) vicino; poichè Iddio disse: Il popolo, al veder guerra, potrebbe pentirsi, e tornare in Egitto. (18) Ma Dio fece voltare il popolo verso il deserto, lungo il mar rosso. Del resto i figli d'Israel erano partiti armati dal paese d'Egitto. (19) Mosè poi prese seco le ossa di Giuseppe, poichè questi avea scongiurati i figli d'Israel, con dire: Iddio si mostrerà memore di voi, e voi (allora) trasporterete le mie ossa

בשלה פרעה: לא אמר כשלה (ר"ל אחר שלח) אלא בשלה (ר"ל בשעה שלח), כי ה' לא ששז מתשבתו אחרי לאחס. ולא נהם וגו': ה' לא ישכח פתאום לבות בני אדם, אך יתכבד עם כל איש ואיש לאט לאט על פי מדותיו ועצמו, והנה ישראל בנחתם מצות עבדים לא היה אפשר שיהיו צעלי גבורה ואמוץ לב (עיין רש"י צע"ד י"ג) לבוא מיד להלחם בשצעה עמומים ולרשת את הארץ, וגם אם היה ה' נותנה בידם צאותות ובמופתים, לא יהיו כדאי להיות אומה בפני עצמה המתנהגת מחליה דעת ובתצוקה, כי עבדים הפורקים מעל נוארם עול שעבוד כבוד פתאום, או ישאר בלבם מורק, או יתפכחו אל הקטה האחר וישתקעו בהפקר ולא תבון בידם ההכנה המדינית, להעדר הגבורה והתצוקה הנריכות לקיום חברה חפשית; ע"כ לא רבה ה' להביאם מיד אל הארץ ואל המלחמות, כי למרד לבנם בראותם מלחמה יצתרו בעבודה וישונו מזרימה, ובתה אותם דרך המדבר לשיתעבדו גם זמן מה ויתחכבו מעט מעט ויקנו המדות הנריכות להם להתנהג מעמדם על אדמתם, ועוד טעם אחר היה לו בזה, והוא כי יתעורר הגדול היה אפשר להם לקבל תורה ומצוות כלם כאחד ולהתלמד ביראת ה' ובדיעת ייחודו ולהתחזק בצטתן בו תחת הנהגת האל ומשה עבדו, שאם היו באים מיד לרשת את הארץ היו יתפחדים איש לכתלתו, ולא היה אפשר ללמדם ולהורותם כלם כאחד. וז"ל חז"ל היו יתעבדים במדבר מ' שנה מפני המרגלים, מ"מ היו מתעבדים גם קודם יציאתם יחד שיקבלו התורה והמצוות בהיותם כלם בניבות הר סיני ובהיותם אוחלים היות חלטי ונורדים בעבודת האדמה. כי קרוב הוא: הדרך ההוא. (יד) והמושיבים: יווייבים, כי היוו שאינרו קלונים מן תלגים, כן יאמרו חמושים מן קווש (ש"ב כ' ז') ייקום מוגרת החרב, והודיע זה לומר כי לא להעדר כלי זין אחר ה' בן יתחם העם.

ליהוה כל-פטר להם הזכרים וכל-בכור בני אפרה: (טז) והיה לאות על-ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יהוה מצרים: ס ס ס טז (יז) ויהי בשלח פרעה את-העם ולא-נחם אלהים דרך דרך ארץ פלשתים כי קרב הוא כי אמר אלהים פן-ינחם העם בראתם מלחמה וישבו מצרימה: (יח) ויסב אלהים את-העם דרך המדבר ים-סוף וחמישים עלו בני-ישראל מארץ מצרים: (יט) ויקח משה את-עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את-בני ישראל לאמר פקד פקד אלהים אתכם והעליתם את-עצמותי מזה

הפעל, כמו הישנת לראות, והטעם כי תחלה אמר לשלחם כשתסור המכה, וא"כ חזר צו, וא"כ אמר שיכחו טף, וא"כ אמר שיכחו לאכס ובקדם, ורק אחר מכת בכורות שלחם כלם; וכן המקשה לילד, כל תכל שיבוא לה מסייע הלילה, ובנזול לה תכל האחרון היא יולדת. (טז) ויהי לאות וגו': אינם דברי האב, אלא התורה חותמת הענין, וחזרת ומזכרת מצות התפילין, אם להוסיף עליה זירח לרוב משניותה, ואם לפרש איך ככתוב בהם, כי למעלה אמר הוציאתי, וכאן אמר הוציאנו, כי כן מושג ככתוב: ביד חזקה הוציאנו ה' ממצרים. ולטוטפות: משרש טוף, ומשפטו טפטפות, כמו בכל שינוטטו בלבב; ושרש טוף מורה בלי ערבי סבוב, וכקרא טוטפת עדי המקיף הן הראש הן הידי, ואלעדה אשר על זרועו ת"י וטוטפת דעל דרעיה (Fullerus וראו' גי'י). (יז) וירדי

di qui con voi. (20) Essi partirono da Succòt, e s'accamparono in Ethàm, all'estremità del deserto. (21) E il Signore andava innanzi a loro di giorno mediante una colonna di nube per additar loro il cammino, e di notte con una colonna di fuoco per far loro luce, in guisa che potessero viaggiare sì di giorno che di notte. (22) Non mancava (mai) la colonna di nube di giorno, e la colonna di fuoco di notte, innanzi al popolo.

לפניהם, איש נבחר והולך במלות ה', אמנם אומר אני כי מה שזכרנו למטה (י"ד י"ט וכו') ויסע מולך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו', ויסע עמוד הענן, וישי הענן והספק ויאר את הלילה, וכן (שם כ"ד) וישקף ה' אל מחנה מוצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מוצרים, כל זה מוכיח כי מעשה נסים היה הדבר; גם מאמר נושה (ביוזבר י"ד י"ז) שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין בראה אתה ה' ועכנך עמוד עליהם ובעמוד ענן וגו' מורה שהיה הענן כס גלוי לכל העמים שהיו גם הגוים מוכרים שהיה למעלה מן העבד, וכן המשורר הזכיר בין הכפלאות פרש ענן למוסך ואש להאיר לילה (תהלים ק"ה ל"ט), וכן נחמיה (ט' י"ב) אשר שאמר והים בקעת לפניהם, אומר ובעמוד ענן הנחמיה יומם וגו'. (כב) לא ימיש: הובעל עמוד, בזמן הקל משרש מיש, כמו לא ימיש מתוך האהל (למטה ל"ג י"א), ולא ימיש מעשות כרי (ירמיה י"ז ד'). לפני העם: משפטו מלפני והושמעה הו"ם, כמו השמרו לכם עלות צהר. ויש אומרים ששיעור הכתוב לא ימיש עמוד הענן ועמוד האש אשר היה לפני העם, וכן מתורגם בתרגום ירושלמי, דמדצרא קדם עמוד, ר"ל שהיה הולך. מלת משלים בדבור ר"שי הוא ענין מסיירה (כמו בצורא ז' י"ט), ותלמידי מוה"ר מ"כף אומר כי כן אנשי המלחמה העומדים במשמרת מוחמיים במקומם עד שיבואו חילופיהם, ואז יווצרים להם (בדיבור) מה שעליהם לשמור, וזה נקרא מוסיירה; ור"שי בשבת כ"ג פירש יושלים אורו ואיכנו מדוקדק, ולמטה י"ד י"ט ר"שי בעצמו כתב והשלים עמוד הענן את היוצנה לעמוד האש, וזה ממש כפירוש מ"כף שהשומר מוסר לדברו מה שיש לו לשמור.

XIV

(1) Ed il Signore parlò a Mosè, con dire: (2) Parla ai figli d'Israel, che retrocedano, e s'accampino davanti Pi-hahlirot,

בזיכר עיר, ודעת Jablonski עיין באזכר גזי' עמוד 1102. מגדול: עיר בגבול סבוכי לארץ מוצרים והיא נזכרת גם בירמיה מ"ד א' ומ"ז י"ד ויחזקאל כ"ט י' וז' א. בעל

אתכם: (א) ויסעו מסכת ויתנו באתם בקצה המדבר: (בא) ויהיה ה' לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה: (בב) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם: פ

אלא מפני מורך לבנם. (בא) זה' הולך לפניהם וגו': Johannis Tolandus בספרו Tetradyms (London 1720) ואחרים רבים מין המוכתשים האחרונים אמרו שהיה אהרן או איש אחר מוליך האש לפני העם כמו שהיו הפרסיים עושים כמו שכתב Curtius (L. 5. C. 7.): Ordo autem agminis erat talis: Ignis quem ipsi sa- erum et aeternum vocabant, argenteis altaribus preferebatur, ביום הוא כראה מרחוק מלד העשן העולה מומנו ובלילה האש מאיר וכראה, וכן קוראים עלמו מוגיד כי אלכסנדר היה משיא משואות בכסוע הממכה ואמר: Observatur ignis noctu: fumus interdiu. גם הביאו מה שאמר Pitts האנגלי כי הישמעאלים ההולכים במדברות צשיירה מוצרים להם בלילה באש שנותנים בספל של ברזל הנתון על כס גבוה, והסכך בדברי I. C. Faber בספרו קדמוניות העברים, שכתב כי האל עשה האות והסופת על פי מה שהיה נהוג אצל העמים בנימיס ההם ובארצות הסן. ואולי יאמר אדם שאין הכתוב הזה מתייב בהכרח שהיה העמוד הזה מעשה נסים כי כוונת צוה מלאנו וארון ברית ה' כוסע לפניהם לתור להם מנחה (במדבר י' כ"ג), וידענו כי הארון לא היה כוסע דרך כס, אלא היו הלויים נושאים אותו, והעמים רבות מלאנו עליה ה' (גם אם יהיה בן אדם) נקרא בשם שולמו, והיה א"כ אפשר לפרש וה' הולך

יד

וידבר יהוה אל-מושה לאמר: (א) דבר

(ב) לפני פי הדורות: דעת יאסט (Allgemeine Geschichte I. 90) שהיא עיר Heroopolis (קרוב לסועז Suez) כי פי בלשון מצרי הוא כמו ה"א הידיעה, ומלת πάλαι

guerrieri. (8) Il Signore rese forte il cuore di Faraone re di Egitto, e questi corse dietro ai figli d'Israel; mentre i figli di Israel uscivano [viaggiavano] colla mano alta [cioè senza timore, e senza fretta]. (9) Gli Egizi inseguendoli, li raggiunsero (mentr'erano) accampati presso al mare: (gl'inseguirono cioè) tutt'i cavalli dei cocchi di Faraone, i suoi cavalieri, ed il suo esercito, (e li raggiunsero) presso Pi-hahhiròt, davanti Baal-Sefòn. (10) E tosto che Faraone fu vicino, i figli d'Israel, alzati gli occhi e veduti gli Egizi marcianti dietro di loro, temettero oltremodo, e scamarono al Signore. (11) E dissero a Mosè: È egli forse perchè mancassero sepolcri in Egitto, che tu ci hai condotti a morire nel deserto? Che cosa è mai questa che ci facesti, di trarci dall'Egitto? (12) Non te l'abbiamo già detto in Egitto: «Lasciane, che serviamo gli Egizi»? Poi chè meglio sarebbe per noi servire gli Egizi, che morire nel

הזכיר הסוסים בפני עמאם כדי לנייר לנו הסנות אשר גרמו מחמת ישראל, כי מלכד
 ויה שהפקידה אותם ראית הפרשים והקיל, גם ראית הסוסים צמחה אותם מאלד.
 והזכיר תחלה הסוסים כי הם הנראים והכשומעים תחלה, ואח"כ ראו הפרשים, ואח"כ
 ראו אכשי הקיל. (י) הקריב: פעל עומד, כעשה קרוב. (יא) המבלי אין: שתי שלולית,
 והיה די בצאתה, וכן הרק אך במשה (במדבר י"ג ב'). מה וזאת עשית לנו להוציאנו
 ממצרים: והלא צענייהם ראו כל המכות אשר הכה ה' את מצרים וראו כי לא משה פעל
 כל זאת. ודון ינחק אומר כי אולי חשבו כי רצון ה' להקל את עול מצרים מעליהם ולהרויח
 להם מעבודתם, ולא שילאו משה, וזה לא יתכן, כי אמנם משה הזכיר להם ענין הילואה
 משה, ובענין הספת אומר להם והיה כי יביאך ה' אל ארץ גוי; והכחן לדעתי כי לפי
 דעת אנשי הדורות ההם היו כהני האל וכל העומדים בצדו יכולים לפעול פעולות
 ליוגלה וכן הטבע צבא אלהי, גם בלא טווי האל עמו, כי לפי דעתם היה האל כורת
 וריח עם כהניו היודעים דרכי עבודתו, והיה ניבת להם ועושה רכושם (ועיין מה
 שכתבתי בשעיה א' י"א), לפיכך היה אפשר לישראל שנאותו הדור להאמין כי מכות
 ונזרים היו אותיות ומופתים למעלה מן הטבע, ושעם כל זה לא היתה יניאחם ממצרים
 צדיון אלהי, אלא בנצח משה. (יב) הלא זה הדבר וגו': לא מצאנו שאמרו לו כן,
 והבחינים הוסיפו אחר בסוף (ו' ט') ולא שמועו אל משה מקולו רוח ומעבודה קשה:
 ויאמרו אל משה חל נא מוכני וכעבדה את מצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו
 עוהבד, אבל איך יתכן שנתקד לער העבודה הקשה תעלה על לבם סככת הולדנר? ואם
 היה שמשו למות במדבר, א"כ מה שלא שמועו אל משה לא היה מקולו רוח ומעבודה

(ח) ויחזק יהוה את לב פרעה מלך מצרים
 וירדף אחרי בני ישראל ובני ישראל יצאים
 ביד רמה: שני (ט) וירדפו מצרים אחריהם
 וישינו אותם חנים על-הים כל-סוס רכב
 פרעה ופרשיו וחילו על-פי החירת לפני
 בעל צפן: (י) ופרעה הקריב וישאו בני-
 ישראל את-עיניהם והנה מצרים נסע
 אחריהם ויראו מאד ויצעקו בני-ישראל
 אל-יהוה: (יא) ויאמרו אל-משה המבלי אין-
 קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה-
 זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים: (יב) הלא-
 זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר
 חדל ממנו ונעבדה את-מצרים כי טוב לנו

וכן דעת גי'; ודעת Jacob Lydius שהם הנקראים ברומי triarii שהיו קרבים לחלקתם
 באחרונה אחר שנכלו שמים מערכות אחרות, וגם אומר כי אולי אין שליש אלא גבור
 מאלד כי השלוש מורה על מעלה שאין כמוה כמו קדוש קדוש קדוש Trismegistus.
 (ח) ביד רמה: לא היו דואגים כלל עד שראו פרעה ועמו רודפים אחריהם, אז
 ויראו מאלד (רש"י), וכמוהו והכפיש אשר תעשה ניד רמה (במדבר ט"ו ל'). ואנקלוס
 תרגם בריש גלי, כי גלוי הראש היה אללם מורה העדר היראה, וכסוי הראש היה סיוון
 סכינות. (ט) כל סוס רכב פרעה: כל סוסי רכיבה שלו, סוסים שרוכבים עליהם
 פרשים. והנה לכאורה אחר שהוא מזכיר הפרשים לא היה נריך להזכיר הסוסים, אך

deserto. (13) Ma Mosè disse al popolo: Non temiate. State a vedere la salvezza ch' il Signore opererà per voi oggi. Perocchè dopo aver veduto gli Egizi oggi, non li rivedrete mai più. (14) Il Signore combatterà per voi, e voi starete cheti. (15) Ed il Signore disse a Mosè: A che vai selamando a me? Parla ai figli d'Israel, e pongansi in marcia. (16) E tu alza la tua verga, e stendi il tuo braccio verso il mare, e lo dividi; e i figli d'Israel entreranno in mezzo al mare nel secco. (17) Io poi renderò forte il cuore degli Egizi, e (vi) entreranno dietro di loro; ed io mi farò onore in Faraone ed in tutto il suo esercito, ne'suoi cocchi e ne'suoi cavalieri. (18) E gli Egizi conosceranno ch' io sono il Signore, mostrandosi la mia potenza in Faraone, ne'suoi cocchi e ne'suoi cavalieri. (19) Iudì partì l'angelo di Dio, che andava innanzi al campo d'Israel, e andò

סוּף הַיָּם וְאֵת עוֹלָם וְאֵת מִצְרַיִם: אִם לֹא בָאת הַיּוֹם עֹבְדִים אֶת מִצְרַיִם בְּשֹׁלֵם, וְאִם כִּי שׁוֹף הַיָּם וְאֵת מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבוֹד אֶת מִצְרַיִם כְּרָאָה (כדעת דון יצחק) שֶׁהוּא פִּירוּשׁ וְחוֹסֶפֶת שֶׁהוֹסִיפוּ עִתָּהּ, וְאִם כִּי טוֹב לָנוּ שֶׁאֵנָּה מוֹתֵנוּ בְּמִדְבָּר וְלֹא אֵנָּה מוֹתֵנוּ בְּצַרְצַר מִצְרַיִם, הוּא מוֹפְנֵי שֶׁסֶּה לֹא עָלָה עַל דַּעַתָּם לַעֲרוֹךְ וּלְחַמְּתָה עִם הַמִּצְרַיִם אֲדוֹמִיָּה, וְיִוֵּד כֵּטָה לְבַס לְבוֹם, וְלֹא הָיָה לְבִנְיָם אֲלֵה הַיָּם וְהַמִּדְבָּר, וְהָיָה כְּרָאָה לְבַס כִּי עַבְדֵי אֵין לְבַס אֲלֵה מוֹתָה, וְשֶׁהַ בִּזְיוֹן זֶה וְאֵת לְבַס שֶׁלֹּא יִרְאוּ כִּי ה' יִלְחֵם לְבַס בְּמִצְרַיִם. (יג) כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תוֹסִיפוּ לְרַאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם: רֹאִיִּים שְׂרָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם, כְּלוּמַר אֲחֵרֵי הַרְאִיִּים שְׂרָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תוֹסִיפוּ לְרַאוֹתָם עוֹד. וְהִנֵּה ר"ל עֲשׂוּ מוֹת מוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְרֹאִיִּים לֹא מוֹת שֶׁאֵנָּה וְה' אֵת לְבַס לֹא תוֹסִיפוּ לְשׁוֹב בְּדַרְךְ הוּא עוֹד (דְּבָרִים י"ז י"ו), וְלִפִּי הַפֶּשֶׁט כֹּאֵן הוּא בְּלֹא סִפְק הַבְּטָחָה, וְשֶׁ בְּכֻלָּהּ מוֹתָה, כְּלוּמַר ה' מוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם שֶׁלֹּא תוֹסִיפוּ לְרַאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם, וְגַם אֶתְכֶם אֵין יִדְאוּ לְבַס שֶׁתְּשׁוּבוּ עוֹד אֲלֵה בְּרִבּוֹכָם. וְתַלְמוּדֵי מוֹתָה רָדָה חֹק מוֹשִׁיעַ בְּהִסְפֹּךְ הַמּוֹתָה, בְּאֵילוּ בְּתוֹב: כִּי אֶת מִצְרַיִם אֲשֶׁר רָאִיתֶם הַיּוֹם לֹא תוֹסִיפוּ לְרַאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם, הַיּוֹנִיִּים הַאֵלֶּה שֶׁאֵתְכֶם רֹאִים הַיּוֹם לֹא תוֹסִיפוּ לְרַאוֹתָם עוֹד, וְכֵן תַּרְגֵּם Diodati וְגַם הַיִּירוּשָׁמִיִּים. (יד) תַּחֲרִישׁוּן: עֵבֶן שֶׁקָּט כְּתָרֵשׁ לֹא יִשְׁעֵה, כְּמוֹ אֲלֵהֵי תַּהֲלֵי אֵל תַּחֲרֵשׁ (יחֲלִים ק"ט א'), וְכֵן שְׂרַשׁ תַּשֶּׂה, כְּמוֹ אֵל תַּחֲרֵשׁ מוֹנֵי כֵן תַּשֶּׂה מוֹנֵי (שֵׁם כ"ח א'), וְאֲחֵרֵי וְיִתְעִים (ו"א כ"ב ג'), וְע' בְּרֹאשִׁית ל"ד ה'. (טו) מִה תַּצְעֵק אֵלַי: לֹא הוֹדִיעַ ה' יוֹתָחֵלָה לְמוֹשֶׁה עֵבֶן קָרִיעַת יָם סוּף רַק אֵת לֹא סָתַם וְאֲכֻבְדָּה בְּפִרְעֹה וְגו', לִפְיֵךְ כֹּאֲשֶׁר רָאָה מוֹשֶׁה אֶת מִצְרַיִם כּוֹסֵעַ אֲחֵרֵיהֶם לֹא יָדַע אֵין וְבוֹמֵה יוֹשִׁיעַ הַק"נָה לְיִשְׂרָאֵל וְאֵת לְיִשְׂרָאֵל הַתִּי צָו וְרָאוּ כִּי לְחֹק אֶת לְבַס, וְא"תֵּךְ הַתַּפְלֵל אֵל ה' (יח"ב ו' י"ד) וְיִתְעִים.

עֲבַד אֶת־מִצְרַיִם מִמָּתָנוּ בַּמִּדְבָּר: (יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אֶל־תִּירְאוּ הַתִּיַעֲזוּ וְרֹאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרַאתֶם עוֹד עַד־עוֹלָם: (יד) יְהוָה יִלְחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן: פ שליש (טו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִה־תַּצְעֵק אֵלַי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ: (טז) וְאַתָּה הָרַם אֶת־מִטְּךָ וּנְטָה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשׁה: (יז) וְאַנִּי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בְּפִרְעֹה וּבְכָל־חִילוֹ בְּרַכְּבוּ וּבְפָרְשָׁיו: (יח) וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהַכְּבִדִי בְּפִרְעֹה בְּרַכְּבוּ וּבְפָרְשָׁיו: (יט) וַיִּסַּע מֶלֶךְ הָאֱלֹהִים הַהֵלֶךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עֲמֹד הָעֲנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם:

קָשָׁה, אֲבָל הָיָה מוֹשִׁיעַ וְתַבּוּסָה וַיִּשׁוּב הַדַּעַת שֶׁלֹּא הוּא לְמוֹת בְּמִדְבָּר. וְהַכְּבוֹן, כְּמוֹ שֶׁאֵנָּה בְּמַכְלֵתָה: וְהִכֵּן דְּבָרוֹ? יִרְאֵה ה' עֲלֵיהֶם וַיִּסְחַט (ה' כ"א) כִּי אֵין הַתַּרְעוּמוֹ עַל שֶׁהַכְּבִיד

(ב) וַיבֹּא בֵּין יְמִינָהּ מִצְרַיִם וּבֵין מַחְנֶה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעֲנַן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֵר אֶת־הַלַּיְלָה וְלֹא־קָרַב יְהוָה אֶל־זֶה אֶל־הַלַּיְלָה: (כא) וַיֹּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה יְאֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֹזָה כָּל־הַלַּיְלָה וַיִּשָּׁם אֶת־הַיָּם

(ב) ויבא בין פתנה: היום כ"א אייר תר"ט כ"ל שהדבר כמשמעו, מלאך לקוד ועבן לתור, כי לכך שנה הכתוב ואמר במלאך וילך מאחריהם, ואמר בעמוד הענן ויעמוד מאחריהם, ויבא בין ומחנה לא הענן אלא המלאך, והוא היה עבן ומשך לאלו ויאר את הלילה לאלו. וידר הענן והחושך: למזרים, כי עמוד הענן הלך אחרי ישראל. ויאר את הלילה: מלאך ה' הנוכח למועלה האיר את הלילה לישראל, כלו' צבוא הלילה היה להם עמוד האש כמשפט כל הלילה. ולא קרב זה אל זה: מחנה ומזרים אל מחנה ישראל ע"י הענן והמשך שהיה לפני המזרים. (כא) ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה וגו': קריעת ים סוף לפי שהיא מופרת בתורה היתה מועשה נסים מעורב עם העביטים הטבעיים, שהרי אם לא היה האל רונה להשתמש בכל צבאות הטבע, רוח קדים עזה למה? והכתוב אומר בפירושו כי ה' הולך את הים צרות עזה, וכ"כ רש"ם: כדרך ארץ עשה הק"ם שהרוח מייבש ומקריש את הנהרות, על כן בצבונה לפרש איך היה הדבר קלעריקוס (ואחריו רבים) אמרו כי בני ישראל עברו בים סוף לגד קנהו הנפוכי לגד Suez ופי הקורות (ובן היא קבלת היסועאלים) ועברו בו בשעה שהוא חוזר לאחור ומויניו חסרים (refluxus), אמנם בטעות משה את ידו על הים שלח ה' את הרוח העזה וכשנה מוספן לדרוס ועכבה את המים מלמהר לשוב למקומם, באופן שמשך הסחרון שעות הרבה יותר מן השיעור הנהוג; ואמרו כן מפני שאם היה כח הרוח לצדו מייבש הים לא יזנן איך יוכלו בני אדם לעבור בו ולא תשאם הרוח. והוגמת זה הביא קלעריקוס שאירע בהולנדא בשנת 1672 שהיו האנגליים במלחמה עם ההולנדיים וכשנה רוח חזקה והמשיכה חסרון מן הים עד י"ב שעות, ולא יכלו האנגליים לצבא היבשה, ומהי תשועה גדולה לאנשי הולנדא, והוא קלעריקוס וההולכים אחריו אומרים כי אין רוח קדים זה מזרחי ממש, אלא נפוכו ושמונם להיות רוח הקדים צוקומות ההם עז וקשה, היו קוראים כל רוח קשה בשם רוח קדים, כמו צרות קדים תשבר אכיות תרשים (תהלים מ"ח ז'), רוח הקדים שברך בלב ימים (יחזקאל כ"ז כ"ו), צרות

dietro di loro; e parti la colonna di nube d'innanzi ad essi, e si pose dietro di loro. (20) Egli [l'angelo] si recò tra il campo degli Egizi e quello d'Israel, e fu (per gli uni) la nube e l'oscurità, e (per gli altri) rischiarò la notte; e per tutto il corso di quella notte l'un campo non s'avvicinò all'altro. (21) Mosè poi stese il braccio verso il mare, ed il Signore fece scorrere il mare da un potente vento orientale, per tutta la notte, e ridusse il mare

קדים אפינים לפני ארבע (ירמיה י"ח י"ז), הנה צרותו הקשה ציום קדים (עשיה כ"ז י"ח), ישארו קדים וילך (איוב כ"ז כ"ח). אמנם החכם יאסעט (Allg. Geschichte I. 92. 92.) חיוור כי לא היה בקריעת ים סוף מצבא כלל לחזרת מן הים לאחור כמנהג הטבעי אלא שהיה העבין כלו ע"י רוח סערה גדולה ומזקה מאוד, ומה שיקשה איך יוכלו בני ישראל לעבור בים ציון הסערה, הוא אומר כי הסערה היתה ציום הקודם ובלילה שלפניו, ושמה את הים לחרבה, ומשה העביר ישראל בים אחר עבור זעם הסערה וקודם שישבו המים למקומם; והוא מפרש וילך ה' את הים וכבר הולך. יהיה איך שיהיה, אין ספק שהיה העבין במועשה נסים מעורב עם דרכי הטבע, וכבר הוכיח החכם Niebuhr אשר היה שם בשנת 1762 (Description de l'Arabie) כי לא יתכן כלל לומר שהיה העבין כלו בדרך טבעי, כי אע"פ שהוא עמו עבר בים סוף אלל Suez על הגומל, והערביים אשר עמו הלכו בו ברגליהם והיו המים מוגיעים רק עד צרכיהם, הנה לא יתכן זה לעם רב בישראל, והשיירות ההולכות מן קהירא לחר סיני מועולם לא עברו בים סוף אע"פ שאם היה זה אפשר היתה צוה חועלת גדולה להם; מלבד כי ידוע הוא כי זה ג' אלפי שנים היה הים עמוק ורחב ממה שהוא עתה, וקרקע הים היה נעשה במשך הדורות ע"י החול הנוסף בו גבוה הרבה ממה שהיה מוקדם. ולעבין מה שהקשו קצת איך יכלו בני ישראל לעבור בים סוף אחרי אשר בקרקעיתו הרבה קארבאלען, גם לזה כבר השיב החכם ניעבוהר הנזכר כי אין זה כלל בקנה ים סוף לגד Suez, כי שם הקרקע כלו חול וגבו לעבור בו; וכן העיד החכם הנ"ל כי גם הסוף (alga) הגדל לרוב בים סוף איכנו גדל כלל בקנהו הנזכר; ודע כי עבין יבשת מן ים סוף כאשר בקבלה גם אלל גווי הארץ כי כן Diodorus Siculus (Bibliotheca 3. 39.) הזכיר כי אנשי אומה אחת המתפרסמת מדיגים (Ietiologi) היושבת אלל ים סוף היה להם קבלה מואבותם כי פעם אחת נעשה כל הים הוא לחרבה. ורכ"ה ע"ה לפי מה שנוא בס' החכמה המיוחסת בשרק לשלמה המלך העמיים על ספור התורה אותות ומופתים שלא ללורך, ואמר כי קרקע הים התנשא והגביה עמו למועלה, ומי הים כבקעו וכערמו משני גדי הדרך החדש הוא וקמו כמון עד שעברו ישראל וצבוא המזרים ככל פתאום קרקע הים למהם והמים כפלו וכבר את המזרים; ע"י במירוש

all'asciutto, e le acque si divisero. (22) E i figli d' Israel camminarono in mezzo al mare nel secco, avendo le acque qual muraglia alla destra ed alla sinistra. (23) E gli Egizi inseguendoli, entrarono dietro a loro, tutti (cioè) i cavalli di Faraone, i suoi cocchi e i suoi cavalieri, dentro del mare. (24) Ora, nella vigilia mattutina [nelle ultime ore della notte] il Signore riguardò [si volse] verso il campo degli Egizi con una colonna di fuoco e di nube [mandando tuoni e fulmini], e scompigliò il campo degli Egizi. (25) E staccò le ruote de' loro cocchi, facendoli così andare a grave stento. Dissero allora gli Egizi: Fuggiamo dagl' Israeliti, perocchè il Signore combatte per essi contro gli Egizi. (26) Ma il Signore disse a Mosè: Stondi il tuo braccio verso il mare, e le acque ritornino sopra gli Egizi,

ולשטוף הכניסה, עב"ד דון יצחק; וולילת להם חומה ענינה שהיו הים סביבות מיומן ושמאל, לא שהיו כחום ממש וכמו כד, אע"פ שדרך וילילת הים חזר כלבו כמו כד, וכן הביא קלער' ראיה מוילילת נחום (ג' ה') הוועדה ציבורים מים סביב לה אשר קיל ים מים חמותה. (כד) באשפורת הבקר: בסוף הלילה, כי הלילה נחלק למשמרות, והאחרונה נקראת אשמורת הבקר. וישקף ח' אל מהנה מצרים: פנה אליהם לרעה, והיה זה ע"י עמוד אש וענן שלט לפניהם, ונראה שהכוונה רעמים וצקקים וציי שדי, כמו שאמר המשורר (תהלים ע"ז י"ו) גאלת בזרוע עמוך וגו' ראוך מים אלהים וגו', זרמו מים עבות קול נתנו שקים אף חלניך יתהלכו, קול רעמדך נלגלג האירו צקקים תבל רגזה ותרעש הארץ, וכן מלאנו ל' הים אלל צקקים וקלות, וירעם ה' בקול גדול ציוס שהוא על פלשתים ויהום (ש"א ז' י'), וצקקים רב ויהום (תהלים י"ב ט"ו), ברק ברק ותפיסם שלט חניך ותהום (שם קמ"ד ו'), וכן ספר יוסף פלאויוס. ויהם את מהנה מצרים: שרש הום מורה לפעמים השתמה והשמרה, כמו להום ויקרב היוחכה (דברים ז' ט"ו), אכלני המומני (ירמיה כ"א ל"ד), להום ולאבדם (אסתר ט' כ"ד), ולפעמים פזר, אומם פזר שאמר מפלה והשתמה, כמו והומתי את כל העם אשר תבא בהם, וכתתי את כל אויביך אליך עורף (שמות כ"ג כ"ז), ושלט חניו ופיסם וצקקים רב ויהום (תהלים י"ב ט"ו); אף כאן עמוד האש והענן, כלומר הרעמים והצקקים והחמים הרגו והשחיתו ופיזרו ונחכה מזרים, והם מתיישב יותר לשטת יאסט שהיתה עברה גדולה, אלא ששקטה בשעה שעברו ישראל וזורה אחרי עברם, והשחיתה צונזרים, והיה זה למוען ידעו מזרים קודם מותם כי ה' נלחם בהם צעזעור ישראל (כמו שאמר למועלה י"ח) ויה שלא היה אם פתאום היו טובעים בים. (כד) ויסר את

לחרבה ויבקעו המים: (כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם: (כג) וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל-תוך הים: (כד) ויהי באשמורת הבקר וישקף יהוה אל-מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים: (כה) ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בכבדת ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יהוה נלחם להם במצרים: פ רביעי (כו) ויאמר יהוה אל-משה נטה את ירך על-הים וישבו המים על-מצרים על-רכבו

ידידי החכם יש"ר, וע' צפי' רא"צע (למועה כ"ז) דעת קוי שהיה חומר כי הכל היה ע"ד הטבע, ותשובות רא"צע על חלומותיו. ויולך ה' את הים: כמו ונלך את כל המדבר (דברים א' י"ט), ידע לכתך את המדבר (שם ז' ז'), לאורו אלך חשך (איוב כ"ט ג'), אשר הלך השמים (ישעיה כ' י"א), והנה ויולך ה' את הים ברוח קדים אינו אלא כאילו כתבו ויולך ה' בים רוח קדים, הרוח הוא שהלך, לא הים, והאל הולך את הרוח כמו למועלה (י' י"ג) וה' כהן רוח קדים בחרץ (כ"א אייר תר"ט). (כב) והמים להם חומה וגו': לדעת רא"צע נקראו המים ואחר שעברו ישראל כמוסו וכמו שכתבו למועה (ט"ו ד') נערמו מים כלבו כמו כד, והכסון כדברי רל"ג, ודון יצחק לא שהיו המים גבוהים מיומן ושמאל, אלא שהרוח העתיקם שם, והיה מוכע אותם והיותם נגרים, כמו שנראה בגלי הים הכאספים על שפתו צעת זעפו, וכעשה אז הדרך אשר עברו צו בים כמו גשר ההולך מזה אל זה ומשני הצדדים נערמו המים ולא יכלו לעבור

sui cocchi loro, e sui loro cavalieri. (27) Mosè stese il suo braccio verso il mare, ed il mare in sul far della mattina tornò al suo stato naturale, e gli Egizi fuggendo gli andavano incontro. Così il Signore precipitò gli Egizi in mezzo al mare. (28) Le acque ritornarono (al loro luogo), e coprirono i cocchi e i cavalieri, tutto l'esercito di Faraone, entrarono dietro a quelli [agl'Israeliti] nel mare. Non ne rimase un individuo. (29) E i figli d'Israel avevano camminato sul secco in mezzo al mare, avendo l'acqua qual muraglia alla destra ed alla sinistra. (30) Così il Signore salvò in quel giorno gl'Israeliti dalle mani degli Egizi, e gl'Israeliti videro (alcuni tra) gli Egizi (giacer) morti sulla riva del mare. (31) Gl'Israeliti videro [riconobbero] la grande potenza, ch' il Signore aveva esercitato contro gli Egizi, ed il popolo fu penetrato di timore verso il Signore, e di fede nel Signore ed in Mosè suo servo.

למכותו מקדם; שלטיכם (ואחריו ראוי וגו') אומר כי איתן כגזר מן שרש יתן שענינו בערבי perennis fuit, ומפרשים נהרות איתן (תהלים ע"ד ט"ו) נהרות הנגרים תמיד בלא הפסק, אמנם גם הם מוכרחים להודות כי ותשז באיתן קשתו (ברא' ח"ט כ"ד) ענינו בחוק, ולכ"י כי עיקר הוראת השרש הזה על דבר קיים ובלתי משתנה והוא אל אח"כ על דבר חזק וקשה שהוא ג"כ קיים ובלתי משתנה, והנה לאיתנו העם למה שהיה בטבעו תמיד, ולא כמה שכתב גו' בליקסיקון De perennitate idest fluxu maris וינער: גרס להם שיפלו בתוך מי הים, מלי' לאתו בכנפות הארץ וינערו רשעים מוכה (איוב ל"ח י"ג). (כח) לבל דיל פרעה: הוראת הל"מור הוא לפרש (cioè) וכמוה לסימון מלך האמורי (תהלים קל"ה י"א) ולפעמים תרגומה in somma כמו לכל כליו תעשה נחשת (למעט כ"ו י"ג), לכל כלי הושכן (שם שם י"ט). (ל) מת על שפת הים: ישראל מהרו ללכת לדרכם ולא ראו ופלת המוצרים, רק ראו קנת מים ומים יגל שפת הים, כי רונם ירדו ונבלעו בתחתית הים, כאמרו תבלעמו ארץ, וייעוטם ויגין. היום הושלכו על שפת הים.

XV

(1) Allora Mosè e i figli d'Israel cantarono al Signore il

עשו השירה הזאת וואחרת בזמן הרבה למשה, ותהלה אמרו כי לא תכחן שישבחה כפאוס יאותו שעה, זה (נס) אם כאמר כי משה וכלו אמרו להודות לה' על השועה בהגדלה

www.torah.it

וְעַל-פְּרִישׁוֹ: (כז) וַיֹּט מֹשֶׁה אֶת-יָדוֹ עַל-הַיָּם
וַיִּשָׁב הַיָּם לַפְּנֹת בִּקְרֹל לְאִיתָנוּ וּמִצְרַיִם נָסִים
לְקִרְאָתוֹ וַיִּנְעַר יְהוָה אֶת-מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם:
(כח) וַיִּשְׁכּוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ אֶת-הָרֶכֶב וְאֶת-
הַפָּרָשִׁים לְכֹל הַיָּל פְּרָעָה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם
בַּיָּם לֹא-נִשְׁאָר בָּהֶם עַד-אַחֵר: (כט) וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבֶשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם
לְהֵם חֲמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם: (ל) וַיֹּשַׁע יְהוָה
בַּיּוֹם הַהוּא אֶת-יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיֵּרָא
יִשְׂרָאֵל אֶת-מִצְרַיִם מֵת עַל-שֵׁפֶת הַיָּם: (לא)
וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת-הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עֲשָׂה
יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיֵּרְאוּ הָעָם אֶת-יְהוָה וַיֹּאמְרוּ
בִּיהוָה וּבַמֶּשֶׁה עֲבָדוּ: פ

חזיו. וינהגרו: ה' כהג את מצרים, כלומר גרס להם שילכו בכנפות. (כז) לאיתנו:

טו

(א) אִזּוּ יִשִׁיר-מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשִּׁירָה (א)

(א) אז ישיר משה: קנת מן הסוקרים בדורכו (De Wette, Nachtigall) ואחרים)

(*) בראש עמוד סימן צ"ה ש"ו.

segunte inno, così dicendo: Canto al Signore, poichè mo-

והתאר ^{superiore}, והנה גאה גאה ענינו שהוא עליון וגובר על אחרים, כלו' על
המתקוממים נגדו. והנה הפעל בל"הק פעמים הוראתו על התאר והתכונה בלי שום פעולה:
כמו מה יפית ומה כענות (ש"ה ז' ז'), ^{קָמְוֹן} ^{דָּקָה} ^{דְּוִוְיָהֶם} רבים, וכן כאן היה אפשר
לפרש כי גאה גאה שהוא גבוה ועליון; אמנם פעל גאה בשאר מקומות לא מלאכה:
מורה על תכונת הגובה, אלא על פעולת ההתנשאות כמו היגאה גמא (איוב ט' י"א),
כי גאו הוים (יחזקאל מ"ז ט'); גם כראה כי הפעל העורה רק תכונה ותאר לא יכפל
עם הנוקר, ולא יאמר יכה יבית, חכם ^{חָכְמוֹהוּ} ^{דָּקָה} ^{דָּקָה}, לכך חף כאן גאה גאה
כדי שיהיה פעולה לא תאר ותכונה. אמנם אחר שלא יתכן לפרש כי גאה גאה שנעשה
גבוה ועליון אחרי שלא היה כך, לא נשאר אלא לפרש שהראה עצמו גבוה ועליון, שעשה
פעולה אשר מוכנה תמגלה רוממותו וגאותו, וע' למטה פסוק ז'. **סוֹם וְרוֹבְבוּ רַמָּה**.
בַּיָּם: הוא פירוש כי גאה גאה. **סוֹם וְרוֹבְבוּ**: במליצת השיר ל"י נבחר מל"ה, כי
הסרגה חזקה הרבה יותר כשהתבוננות השומע מתבוננת לנושא אחד, ממה שהיא
בהיות רוח השומע משוטטת בין נושאים רבים, כגון שפטו יתום ריבו אלמנה (ישעיה
אחד י"א), אם היה אומר שפטו יתומים ריבו אלמנות, היתה המליצה מוספדת מכוונה
הרבה, כי היתה המתבונן משוטטת בין כמה יתומים ואלמנות, ועכשיו בלה מקבלת ביתם
א' ואלמנה אחת, וכן למטה אלהי אני במקום אלהי אבותי. **רַמָּה בַּיָּם**: רמה לשון
ארמיות, תרגום מלת השליך, ואין לה מקום אלא במליצת השיר, כעקי רומי קשת (תהלים
ק"ד כ"ט), וכן הרבה מלות ארמיות מיוחדות למליצת השיר, כגון אכוש במקום אדם,
אחה במקום בוא, מלה במקום דבר, קדם במקום עולם, וזה מפני שוליצת השיר אוהבת
להשתמש במלות בלתי מורגלות בפי ההוון, ובמלות עתיקות ורות (בדרך שכל איטלקי
הנושורים בחרים להם מלות רומיות או איטלקיות נושנות) כי מיעוט ההרגל בהן
יוסיף להן נעימות והן (כאשר כבר העיר על זה בעל מליצת ישראל בדף אחרון מספרו).
והנה לה"ק ולשון ארמיות לשון אחת היו מתחלה וועט וועט כדלו ובתרחקו זו מזו,
והולות אשר עתה ארמיות הן היו לפנים עבריות וארמיות יחדו, אלא שעצם אותן
ל"הק והניחיתן ללשון ארמית, ולהיותן בל"הק נושנות ובלתי מורגלות, בחרו בהן הנושורים
להספיק חן לזוליותן, וקצת מן המוקרים האחרונים לא הבינו הדבר הזה, ובכל מקום
יוספרי הקדש אשר וולאו שם מלות ארמיות או מליצה על דרך לשון ארמית מהרו לשבוע
כי הם' ההוא או הפרשה ההיא ככתבה בימי גלות בבל ׀ צעת אשר לשון עברית ירדה
ונוכחה והפסה ושפת דובריה כי נבלה שפתם בארץ בבל אשר שם היו מדברים ל'
ארמית; ׀ ולא הבינו כי המליצות הארמיות רחיה על איחור זמן קצבתן צהן במליצה
כשועה ובזולת נבואה ושיר, כמו בספרי דניאל עזרא כתומים ד"ה-ה' אחרת, כי שם ירש
ונוכחות כי הכותב לא בחר במלות ובמליצות הארמיות להכעיס מליצתו, אלא אחר המנהג

www.rosalia.it

הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אֲשִׁירָה לַיהוָה

שעשה לעמו) לא יקשה עלינו כלל, אחרי שאין השירה הזאת (וכן כל שירי הנוקרא)
אברהם בכנלי המשקל והמרוח, אלא כולה דבור חפשי, אשר לכל אשר יהיה שמה רוח
המשורר והמייית נפש ללכת ילק, וכאשר מלאכו יעקב ומשה צעת וותם אחרו ברכותם,
וכן דוד אחר כמה מזמורים בהיות רוחו מטורפת בצרתו מפני שאל ואבשלום. ועוד
הקשו ממה שזכר בשירה בית המוקדש (תביאמו ותטעמו וגו'), והם לא ראו כי מתבטת
משה בהוויאיו את העם מוזרים היה בלא ספק שייראו את ה' ויעשו לו מוקדש; גם
הקשו איך יתכן כי בשעה קלה ילמדו כל ישראל את השירה הזאת עד שיוכלו לשורר
אותה, וזה אמר; אמנם כבר נתלקו ר"ל (כומה ט' ב') כיגד שרו על הים, ולמי
אומר כי משה אחר אשירה לה' כי גאה גאה סוֹם ורוֹבְבוּ רַמָּה בַּיָּם, וישראל ענו סוֹם
ורובבו רַמָּה בַּיָּם, משה אחר עזי וחרת יה ויהי לי לישועה, וישראל ענו סוֹם ורוֹבְבוּ
רַמָּה בַּיָּם, וכן אחר כל פסוק ופסוק (ולפעמים אחר חגי פסוק) לא ענו ישראל אלא
המלות האלה סוֹם ורוֹבְבוּ רַמָּה בַּיָּם; ובקל היה לעם ללמוד ארבע מילות הללו על פה;
ודומא לזה מלאכו מזמור הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו (תהלים קל"ו) מלות כי
לעולם חסדו כפולות בכל פסוק ופסוק, וכן בשירת דבורה כ"ל כי העם היו עונים
אחר כל פסוק ופסוק ברכו ה', וכן שירת דוד לפי מהדורא תיכנא שהוא הכספה אשר
בס' תהלים שנראה שנתקן לשורר בו צנה"מק אומר אני שהיו עונים אחר כל פסוק
ופסוק: ארמית ה' חזקי, ומזה נמשך לשלש השירות האלה מה שהן כתובות בצורה
מיוחדת ארית ע"ג לבנה ולבנה פ"ג ארית, לזכר כי מתחלה ככתבו תחת כל פסוק
ופסוק המלות שהיו עונים כגון

בפרוע פרעות ישראל

שמעו מלכים

האזינו רוחים

ואם תאמר: א"כ למה לא נכתב מזמור קל"ו ארית ע"ג לבנה כשלש השירות האלה?
תשובתך בל"ק: כי שם לא היה אפשר לעשות כך, כי המעשה הוא אחר כל טור וטור.
ואמנם לענין שאמרתי כי שירי המוקרא אינם אכזרים בכנלי המשקל והמרוח, אלא
כלם דבור חפשי, אין זה המקום להוכיח אותם הדבר הזה, ויתבאר אם יראה ה'
במקום אחר, וכבר נדפסו קצת מדברי בצריעכט 1840 לטעראטור בלאטט עמוד ו'
ז' כ' כ"א מ"ב מ"ג מ"ד; ודברי ר' עזריה (בספרו מאור עינים) רומ"בן בפירוש הפסוק
הזה, בטלים ומנוטלים. **בַּיָּם וְרוֹבְבוּ**: גאה ל' גובה ורוממות; ולשונות גובה וועלה
ונושאים הרבה על ההתגברות על הזולת, וכן **בַּיָּם** כגור מן **בַּיָּם**, וכן בלעז **מִיִּיִיִיִיִיִיִי**

strossi eccelso; cavallo e cavaliatore lanciò nel mare. (2) La mia forza ed il (soggetto quindi del) mio canto, egli è Jah;

ר"ש וראה וידע, ולפיכך כתב ואין השניה בשבט. גם הביא רא"ב ראה חולת
בצדק, ונראה כי גם זו לא כעלמה ור"ש, ולפיכך כתב ואין השניה בשבט וקטף (כן
הוא בר"ש כ"י שבידי), נראה שאמר שגא על שגא כה, ואמר קטף על שגא כה,
לכלול גם תקד וגם עדי. ויכול מקום באת און מוכס מלהודות שאין הפרש בין עדי
ועדי, כמו שאין הפרש בין פלו ויבדלו ויבדלו ידונדו, חולתם. וזמרת: אין המלה
כמוכה, וע"כ היא בקוץ, כמו עזרת מנר (תהלים ס' י"ג), אף נחלת שפרה עלי.
(שם י"ו ו'), והכורה הזאת מיוחדת לדבור השיריי ונראה שהיא מקולרת מן זמרתה עזרתה
בת"ו באומלע על דרך לשון ארמית קכנתא וקצרי, והשבט הארמי נחלק בל"הק
לקוץ, כמו פקד בארמי בעברי פקד, גר בארמי, בעברי גר. ולענין הכוונה אין
ספק כי הושמע הכנוי נזלת חזרת וטעמה כמו חזרת ר' משה הכהן (הביאו
רא"ב), והכוונה מי שלכבודו אומר הוא יה. והמפרשים חזרת כאילו הוא שמוך נחלקו
בפירושים. ר"ש פירש עז חזרתו של יה, ורא"ב, עז חזרת. עז הוא יה, ורא"ב
טען מן ומת המלך (ד"ה ב' ל"א ג') שהוא קוץ ואע"פכ הוא שמוך, וזו איננה
ראיה, כי אמנם התיבה הזאת שומרת הקוץ מפני שהוא קוץ ארמי (בלשון סורי נכתא,
וכן ב"ל בתרגום שלנו בשמואל ב' ו' י"ט), ואיננו קוץ עברי הנוסף בל"הק במקום
שגא או פתח שבלשון ארמית, ולהיותו קוץ קדוון הוא בלתי משתנה, ודוגמתו שאר
עיוו (ישעיה י"א י"א), יקר תפארת (אסתר א' ד'), פתגם המלך (שם א' כ'), כתב
היה (שם ד' ד'), גלתי (ישעיה מ"ה י"ג), ועצדיהם (איוב ל"ד כ"ה), חולתם (וכן
היה לומר פתגי הקדש, שטרי חובותינו) שהקוץ בהם לא ישתנה לא לשבט ולא לפתח,
יושב שהוא קוץ קדוון הנושא גם בארמית ואיננו נוסף בל"הק כקוץ פקד, פקד;
והיורדים ארוכים, וכבר ביארתי בספרי Prolegomeni. והנה לדעת רש"י והי' לי
לישונה איננו יואמר בפני עצמו, אך כוננת העקרא היא: עז וקטפתו של יה היה לי
לישונה; ולפיכך הושר להביא דוגמאות ל"יו של יהי שהיא יתרה. ורא"ב טען עליו
ואמר כי אין זה נושפט לה"ק ולא לשון ישועאל; ואני אומר כי אין להביא כאן ראיה
ולשון ישועאל, כי אין בלשון ישועאל ו"ו הספור, ובל"הק יש לנו הרבה ו"וין הנהפכות
עתיד לעבר, ואין יוצרות, ובפרט מלת ויהי מוכיח הרבה בלי הוראת הצבור, כגון
כל ויהי שנתחלת הספרים ונתחלת הספורים. וקנת מהמקראות שהביא כאן ר"ש ונוכחים
באותן שאיננו כגד נושפט לה"ק לומר ויהי לי לישועה להוראת היה לי והענין שבוכה
טובה להליל ר"ש ומפישת רא"ב צד בלבו רבנו שלמה אחר, ואמר שאלו נכתבו רא"ב

www.bereshit.com

כי־נָאָה נָאָה קוֹם וּרְכַבּוּ רֶמָה בַּיָּם: (ב) עֲוִי
וּזְמַרְתָּ יְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֱלֹהֵי וְאֲנֹהֶוּ

לשוכו היה הולך, ולשון ארמית היתה שגורה בפיו יותר מל"הק; אמנם בספרי הכנזאה
והשיר שלשום מתוקן בתכלית הכתוב ובתכונה כפלאה, מי יאמר ומי יאמין שבגלי דעת
ילאו הדברים ונתחת יד המלכים והמשררים הכנזאים, כאילו לא היו בקיאים בלשום
אשר דברו בה מליצות הכנזות ושיריהם הכתובים? ומי יאמר ומי יאמין כי מי שכתב
ההלל אומר שגנה ובאשורות לישן כל תגמוליה ע"ד ל' ארמית, במקום תגמוליו; ומי
שכתב שיר השירים אומר שלא בכונה ומתו שלשמה ע"ד ל' ארמית, וכן שלמה אהיה
כעוטיה שהוא מהארמי דלמא או דילמה (עזרא ז' כ"ג), או כי בעל מוזמר קל"ט
לא ידע לה"ק מפני שאמר כי אין מלה בלשומי, ולא אומר כי אין דבר בלשומי, או כי
בעל ספר אינו היה הגי מדבר אשדודית מפני שאמר כתר לי זער ואחקך שהוא מאמר
כלו ארמי, או כי בעל שירת הים היה עומד בצרף בבל מפני שאמר רמה בים, ולא
אמר השליך? ועיין למטה (י"ז) על תביאמו ותטעמו. (ב) עווי: ים הוא עזי וגברתי
כי בעזרו אגבר על כל אויבי, כמו ה' עזי וועזוי (ירמיה י"ו י"ט), ה' עז למו וועז
שועות משיחו הוא (תהלים כ"ח ד'), אלהים לנו וחספה ועז (שם מ"ו ז') ואין צורך
להביא המלה ממשמעותה, ולפרשה וענין שגא וגדולה (כאשר עשו ראז' וגיז'), גם
הבו לה' כבוד ועז (שם כ"ט א'), וכן תבו עז לאלהים (שם ס"ה ל"ה) אין ענינם
שגא ותהלה, אלא תנו לה' גבורה ועז, כלומר הניכו ודעו בלבכם והודו בפיכם כי
לו העז והגבורה, ועיין למטה על מלת ואכזה. ולענין הקוץ שזמלת עזי ראוי לדעת
כי הדגש (כשאין הטעם לפניו כמו סב"י) יבאו לפני הקולות האטומים I, U והשבט
הכד בהפך יבאו לפני הקולות הרקבים E, O; כגון תקי תקד, תקה תקה, תתקס
תתקס; אך יש יוצאים מן הכלל, כגון פלו, פסו, וואדס, וקטטר ילכנו. והנה יפה
העיר ר"ש ז"ל כי כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלא פוס (כגון תק), כשהיא
מארכת באת שלישית ואין השניה בשבט (כגון תקד), כי קודם שגא כה יבא קוץ (קטוף)
הראשונה נקודה בשורק, כגון רק רקי תק תקי, ומלות עזי חזרת יה ככפלו של פעמים
במקרא, ובכלל הע"ן בקוץ טעוף, וזו רות גדולה. ויבני חרות הזאת כדקדק ר"ש
ואמר שאין עזי עז שלי, אלא שהיו"ד יתרה (על דרך שוכני סנה), והטעם עזו חזרתו
של יה. וזה פלא, אך היה ר"ש מדקדק כמות השערה בתלופי הנקודה, גם כי לא היתה
זאת אוונטוה, ולא ראה ספרי אבות הדקדוק שכתבו בלשון ערבית. ורא"ב טען את
ר"ש, ואמר כי אין הפרש בין עדי ועדי, כי כתוב תקי וכתוב תקד, וזה כבר קדם

fu egli la mia salvezza. Egli è questo il mio Dio, ed io il celebrerò; è il Dio di mio padre, ed io l'esalterò. (3) Il Signore è (Dio) bellicoso; il Signore, è il nome che a lui si addice.

עליו ואשר הוא סבת כעיימות המשל, הוא ג"כ סבה ליועוט ומיאותה, כי יקשה מאד למצוא דמויים כאלה בין דברים ומתחלפים, ומה נמשך כי קלת מן המשוררים כאשר לא מנאה ידם לעשות ומשלים דמויים אמתיים בין שני דברים, המניאו המשל המדומה, אשר עם היות שאיכו כולל דמיון בין שני דברים, הוא מתדמה אל המשל בצורתו להיותו בעל שני תלקים זה כנגד זה, אלא שאין שני תלקיו כוללים שום דמיו ומשל אלא ככל עכין צמלות שונות, וקראו המשל הזה המדומה בשם משל גם הוא, וממשך מזה כי כל שיר נקרא משל כי כל שירי לה"ק כמנא בהרבה מומאריהם הכפל הזה, וכשהמשל נעשה לשורר בו, ולחמרו בצורה ובכעיימות הקול, אז יקרא שיר או שירה, וכשלא נעשה לשורר בו אז יקרא משל, כמשלי בלעם ומשלי שלמה. (ג) ה' איש מלחמה: הוא המנאל הראוי להקרא בצמת ויותר מכל זולתו איש מלחמה, כי אין מי שיעמוד בפניו. ה' שמו: זה שמו הראוי לו, כי הוא ישיב והוא ירע ככל אשר יחפוץ ואין מוכע. שם בן ארבע אותיות הוא לדעתנו מורכב משני קולות יח': הוא קול של שניהם ונקרא האל בשם זה בצמיכת היותו פועל הטובות, וה': הוא קול בניהם ועצבונם והשם הקדוש המורכב משניהם ענינו האל שהוא מקור כל הטובות וכל הרעות (עיין מה שכתבתי על יעשיה ל"ח י"א בפירושי הכרפסים בראש פירוט השם ראובענמיללער ע"ה על יעשיה, בשנת 1833), ואין כאן המקום להאריך בזה. רק זאת אוסיף כי המנהג לקרוא לשם בן ארבע שם ההוייה אינו אלא תדוש שדשו האחרונים, ומעולם לא הוכח השם הזה להורות על הנלמיות (וכמו שנהגו האחרונים לתרגמו דער עוויגע), כי גם אלהי העמים היו כלמיים לפי מחשבת עובדיהם, אבל לא היה שום אחד מהם (אפילו לפי אמונת הנוים) שיהיה הוא מקור כל הטובות וכל הרעות, כי זה לא יתכן אלא בחלום יקיר, וחייבים אהיה אשר אהיה אין לו ענין עם שם בן ארבע, ואין הוראתו כלל על הנלמיות, ויותר פירשתי בצוקומו. ואחד מתלמידי שפינוחה חשב לתת פאר לאמונתו באמרו כי שם בן ארבע יתקרא הוראתו אהדות ההוי"ה, אהדות כל המנאל (עיין לייטשריפט פיר דיא ווייזנדיג ווארט דעם יודענטהוומס, צרלין 1822, עמוד ג'). מה הפך ממש ממה שיורו ילדיו ודברי הקדש כלם, כי כלם יעידון יגידון כי הבורא דבר אחד והנברא דבר אחר, זה שיוול מה שיול זה אדון מה עבד, ולדעת שפינוחה כל ההווה בעולם הוא בהכרח, ולא יתכן הלל; ולדעת היהודים (מאצרהם ועד היום) אין שום דבר בהכרח, אלא הכל ברצון הבורא, ואינוכט שפינוחה ואינוכט העברים רקוקות זו מוזו רקוקות מורה מוערב, וייתנגדות זו לזו התנגדות שלמה. אבל תפארת היהודאיזמום זאת היא, כי היות אשר ליד לבני אדם אהדות הבורא ואהדות הנברא, כלומר כי כל בני אדם בני אהדות

אלהי אבי וארמניהו: (ג) יהוה איש מלחמה

לדבר על ר"ג, ועוד אמר כי המקראות שהביא ר"ג, לא הביאם להוכיח כי יתכן לומר ויהי במקום היה, אלא להוכיח כי תבא ו"ו ההפך גם באמצע הפסוק (!!!) הא למה זה דומה? למה שכתב המבאר לכת"הש במדבר ט' י"ג, כי להגיל את רא"ב נע משבש גדול שילא מתחת קולמוסו באמרו כי ובדרך לא היה, ענינו או בדרך, כמו מכה אצו ואמו, אמר המבאר הכ"ל שלא היתה כוונת רא"ב אלא ללמדו קריאת ו' שהיא נקראת באל"ף גבוהה, והכה וצדק קריאתו אצדק. והמעורר ראה והבין כי הכל המה הדברים הללו של המבאר, והתמיה עליו, ופירש דברי רא"ב בע כהווייתו, ולא ראה השבש היונאל מהם, ולא הבין מה זה ועל מה זה נדחק המבאר לפרש כך. יה: האל הטוב והמטיב, עיין פסוק שאחר זה. ואנוהו: לשון כאהו שענינו כמדד ויפה, והטעם חַיִּיפָה אותו ואבארהו בתהלותי, ע"ד ארומיכהו שענינו ארומיכהו ואכשאהו דצברי; והנה אכזהו ענינו אחזן לו כוי, וארומיכהו אחזן לו רוממות, והטעם אייתם לו התכונות האלה, כטעם תכו עוז לאלהים, וע' למעלה בתחלת הפסוק. אלהי אברי: אלהי אבותי, עיין בפסוק הקודם על סוף ורובנו. זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארומיכהו: כפל ענין צמלות שונות, מה מוזו מאד בשירי המקרא, שיהיו מומאריהם נתלקים לשני תלקים זה כנגד זה, והוא מה שקוראים Parallelismus לפעמים שני התלקים כוללים דמיון בין שני ענינים, כגון כשונה בין החומים כן רעייתו בין הנכות; לפעמים שני התלקים כוללים שני ענינים ומתנגדים זה לזה, כגון בן חכם ישמע אב, ובן כפיל תונת אמו, בניה גדלתי ורוממתי והם פשעו בני; לפעמים התלק השני הוא פירוש הראשון, כמו אשירה לה' כי גאה גאה סוף ורכבו רמה ניס; ולפעמים התלק השני הוא המשך הקודם, אלא שכתבלה בו מלה א' או שתיים, כגון אחי מלכנון כלה אחי מלכנון תבאי; ולפעמים התלק השני הוא המשך הקודם בכבילת ענין ולא בכפילת מלות, כגון האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי בני; ולפעמים התלק הב' אינו אלא כפל הראשון אך צמלות שונות, כמו יערוף כוטר לקחי תזל כעל אמרתי, וכמו כאן. והענין הזה כלו כראה שנעשה כדי שיהיה הדבור מנותח לכתמים קטנים, ויתרשס יותר בכפש השומע, וגם כדי שיכשר לשורר בו, ואולי ג"כ היה הענין לפי מה שאומר: תכמי קדם תקבו תתלם ומשלים הרבה שהיו דמויים בהם דבר לדבר, כגון כום זהב באף חזיר אשה יפה וברת עעם (משלי י"א כ"ב), באפם ענים תכבה אש ובאין כרגן ישחוק מדון, (שם כ"ו ד'), והמאמרים האלה נקראו בשם משל, כי כן צממת יש בהם דבר הנמשל לדבר אחר, והמשלים האלה מלאו חן בעיני העם ויקרו בעיניהם, כי המשל מצבי לאדם מודד הקדוש אשר בו שהוא מראה שווי דמיון בין דברים שונים זה מזה מאד, כמו שהם כום זהב ואשה יפה, ואף חזיר ואשה סרת טעם, ובן העלים והאיש הכרגן, והאש והמדון; אומנם הקדוש היה

(4) I cocchi di Faraone, e l'esercito suo, ficcò nel mare; e i migliori suoi forti vennero affondati nel Mar Rosso. (5) Gli abissi li ricopersero; calarono nelle voragini a guisa di pietra. (6) La tua destra, o Signore, tu cinto di potenza; la tua destra

צמ' ההרכבה) ורש"ם שצא בשורק לזווג הקריאה לקריאת היו"ד הקדומת שגם היא בהגרת השורק; וכ"ל שאין זה כלום, כי לא מנאצו זריות לזווג הקריאה אלא בשתי מלות, כמו הרו והגו (ישעיה כ"ט י"ג), נאצינה וראצינה (שיר השירים ג' י"א), את מונאך ואת מונאך (שמואל ב' ג' כ"ה), ומונאצי ומונאצי (יחזקאל מ"ג י"א), אבל בתנועות מלה אחת לא מנאצו כזה, אלא בהפך מנאצו לה"ק אהבת ההתחלפות והסגנו בתנועות המלה, כמו יספון יספון, ואין אומרים יפפון יאפפון ולא יאפפון; וכן אקל תקל, ולא אקל תקל, וכן יאכל ולא יאכל, יאחז ולא יאחז, ולשקר יתמייעו מומלות וירשחם, אלתאיו אלתאס, וכמו שכתב ראב"ע על וירשחם (דברים ד' כ"ב) "בצבור שנה וכעלם היו"ד בשצר היו"ו נשצר עין הפעל" כי אין זה כלום, כי כן מנאצו ופפאס (מלאכי ג' ד') בלא שיהיה גם חירק אחר, וכן כמו מנאצו והתגדלתי והתקדשתי (יחזקאל ל"ג כ"ג) בחירק לפני חירק אחר, כן מנאצו והתקדשתי (ויקרא י"א ל"ד) בלא חירק אחר וידוע כי הפתח משתנה לפעמים לחירק, כגון לך נדו, פת פתך, ולא גם פעם אחת כניו מו בשורק. לפיכך חזי אומר כי עעם השורק לנייר לאון השומע הנפילה במולות והכסוי תחת המים כי כן נראה מטעם הגרת U לעורר נכפשו ציור השקף והמולדה, וכל היודע יקרת התמונה המליטית הנקראת גם (אונאמאטאכייא) לא ילעג לרצו הזה. ואחר שיזכר כי השורק בסוף יבסוימו הוא לתכלית זאת שאמרתו, ילדקו בלד מה דברי המדקדקים, שהוא לזווג עם הגרת יו"ד הקדומת, כי באמת אם לא היה כאן שורק אחר (כגון אם היה כתוב יבסומו) לא היה כח לשורק אחד העומד לבדו בסוף הגתה לעורר ציור הנפילה והשקף, ורק בהיות שורק אחר לפניו, יפה כמו של השורק האחרון לעורר נכפשו הציור ההוא. יבסוימו: עתיד במקום עבר, וכן תרעץ אויב, ורבים כן במליטות הנבואה וה' ויר, ולא שהעתיק משמש במקום העבר, אלא שהמשורר מנייר מה שהיה כאילו הוא עתה נגד יבסוי, והעתיק משמש שהוא ההווה אשר איננו בלש"ק. תהומות יבסוימו: המשורר מניירם היללו יגתה נגד עיניו ההומות מכסים אותם. במצולות: גם מנולה מים עמוקים, ואינם יורש גול נראה שנגזר משרש ללל, מלשון לללו כעופרת, ופעל ללל בלשון ערובי יבסוי אבד, כעלם ולא יראה עור, ולפעמים ג"כ נקצר, וכראה כי כן קראו מנולה ליום עמוקים, על שם שכל הנפול בהם אובד וכעלם מן העין, וקלת ראייה לזה בנמשכים במולות (ההלים פ"ה ז'), והנה מנולה כמו בלשון יבסוי (1) נאדרר בבח: חזר לאל (כדעת רז"ל במילתא), והוא כמאמר מוסתר, ומוקד"ה שמתחילתו

www.torah.org

יְהוָה שְׁמוֹ: (ה) מְרַכֶּבֶת פְּרָעָה וְהִלּוּ יִרְה בַיָּם
וּמִבְּחַר שְׁלִישׁוֹ טָבְעוּ בַיַּם-סוּף: (ו) תַּהֲמֹת
יִבְסִימוּ יַרְדּוֹ בַּמְּצוּלָת כְּמוֹ-אֲבָן: (ז) יִמִּינֶךָ
יְהוָה נֶאֱדָרְי בַּפֶּה יִמִּינֶךָ יְהוָה תִּרְעֵץ אוֹיֵב:

המה, ולא ילאו האומות מצטן אדמותם (Autochthones), ולא היו אלו בני אל אחד ואלו בלים לאל אחר, אבל כלם אחים בני אש אחד וועשה אל אחד; וכן כל הכנראה, שמים וארץ, ים ויבשה, שמש ירח וכוכבים, בהמה חיה ועוף ורוש וגויים, כלם מעשה אל אחד; אבל הנורא והנכבד הם כבדלים זה מזה לאין תכלית, והעולם כלו ניד הנורא כחומר ניד היוצר, ולא יבצר מוטו לשנות הכנראים ככל אשר יספון, וכל התמונות שהוות בעולם כלן ברטון האל, והוא המייטיב והוא המעניש, הכל ברטון, ואין דבר בהכרח כלל. זה הוא היודאיוויזם, והפכו מושג הוא השפיטיוויזם. זה פריס: האחד טועה בלבויות אהבה וחסד ורחמים לזולתו, והוא ג"כ נכנס אותנו בנרותינו ויחזק לבנו בתחלת ותקוה; והאחד מוקשיק לבנו עם זולתנו, ומייאש אותנו בעת רעתנו, שאמו נגד פנינו הכרח טבעי קדמון ונלתי, בלתי מושעבד לשום מנהיג, ובלתי מוקבל שנו, בשום פנים. (ד) ירדה: עיקר עכינו תקע בארץ, כמו ומי ירה אבן פתחה (איוב ל"ט ז'), ועדה המנודה אשר יריתי בני וציקך (בראשית ל"א כ"א), וכן כאן הטביע בכת, כטעם וינער ה' את מנרים בתוך הים (לועלה י"ד כ"ו). מבחר שלישיו: שלישיו היות נכחרים, כמו ורזני לרוב אחיו (אסתר ג' ג') לאחיו הרבים, ירק עשב (בראשית א' ל') עשב ירוק, להט הקרב (שם ג' כ"ד) קרב לזוהט, וכל מוצר נדריכם אשר תדרו לה' (דברים י"ב י"א) נדריכם הנכחרים, כלומר אשר תדרו מן המוצר. טבעו בים סוף: פעל טבע לא נמצא במקרא על הנפילה במים אלא בטעי (ירמיה ל"ח ו' וכ"ב, תהלים פ"ט ג' וט"ו). בארץ (איכה ב' ט'), במלח (שמואל א' י"ז מ"ט), ומה מטבע וטבעת על שם מה שמוקקים בהם; ובאן אחר לשון זה להורות שדקדקו לתוך המים בכת כאילו נקעו בקרקע הים; ועל הכוונה הזאת ג"כ מוקד טבעו ולא טבעו, להורות שלא מעמסם כפלו בים סוף במקרה, אלא על ידי כח שדמה אותם לתוכו. (ה) תהומות: מים עמוקים. יבסוימו: היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל כמו נטיו, ירציון, ומפני תוספת היו"ד כפל הדגש הראוי בסמ"ך, כמו צמלת שלמונים (ישעיה א' כ"ב וע"ש פירושו) והיה משפט הוולג יבסום. וציו"ד יבסוימו, וכוספה בסופה ו"ו על דרך השיר, כמו תבואו ותטעמו, אלא שהיה נוספה להיות עליה מולם, ואמרו המדקדקים (כן כתב ר' אליהו המדקדק

sguainerò la mia spada, la mia mano gli sterminerà. (10) Ma tu soffiasti col tuo alito, (e tosto) coprilli il mare; sprofondarono, come il piombo, in acque terribili. (11) Chi è mai pari

אפק (הבנהרים חרה אפק ה'), והחלק השני חסר מלת חרה, ולא יתכן לפרשו כפי דעת בה"ט, שא"כ חרה אף ה' הי"לל, כי חרה ה' לא מנאל צדוק מוקס. באלים: באלהים, כלומר באלהי העמים, כמו ועל אל אלים ידבר כפלאות (דניאל י"א ל"ו), וכן וי נצחק יערוך לה' ידמה לה' צדקי אלים (תהלים פ"ט ה') ענינו צדקי אלהים והם היולאים, וכן הנו לה' בני אלים הנו לה' כבוד ועוז (שם כ"ט א') ענינו בני אלהים, כלומר המלאכים; וחזן מאלה לא מנאלו אלים להוראת אלהים כי אם להוראת החוק והגבורה כמו למטה (טו) אילי מואב, וכן משתו יגורו אלים (איוב מ"א ט'), ועם הדבר כי אל תחלת הוראתו חזק ואמיץ, וזוה נגור אלוה, אלהים, אך אלה נאמרו בצורתם, וכל השומע שם אלהים יודע שהכוונה מן שהוא נבדד, בין שיהיה צו כח וגבורה (כאלהי אמת) בין שלא יהיה צו שם כח, כמו אלהי העמים; אבל שם אלים לא נשתנה בצורתו, והשומע יבין בהכרח צעלי כח וגבורה, לפיכך לא צמרו ישראל לקרוא בשם זה לאלהי העמים, ולא אמרוהו הנביאים אלא כשהיה המאמר עמו מוכיח שאין האלים ההם צעלי חזק באמת, כמו כאן שהכתוב אומר שאין צאלים מן שיהיה נאדר בקדש כורח תהלות עושה פלא, וכמו דניאל שבאמרו אל אלים הורה שהם תחת יד האל האמת. נאדר בקדש: עיין למעלה ו' על נאדרי צבא, ועם נאדר בקדש, מוקף כח אלהי, מדות אלהיות, וכיוצא, כלומר שהוא אלהי באמת, לא צדק בלבד; ועיין מה שכתבתי בצבורי העתים הקדשים שנת תר"ו עמוד ל"ה. קדש: כ"ל תחלת גזרתו מן קד אש כלומר יקוד אש (כמו שדרשו נש"ס (קדושין כ"ו ב')) על פן תקדש המלאה הזרע, פן תוקד אש), והיתה תחלת הכתה ל' קדש על הקרבנות הכשרפים באש לכבוד האל, ואח"כ הושאל על כל דבר שמופריזין אותו לכבוד האל ומרמיקין אותו מתשמישי מול, אעפ"י שאין שם שריפה, כגון קדושת השבת, ומקראי קדש, והר הקדש ובית המקדש, וכן הא"ס נקרא קדוש כשיהיה דבק באל ומופריש לעבודתו, וקראו נגדי קדש ושמן הקדש לנגידים ולזון המיוחדים לכהנים ומבדלים אותם משאר העם, והם להם לסימן המודיע היתם יופרשים לעבודת האל, והנה שבה מלת קדוש להורות על כל דבר אלהי ומתחם לאלהות, וכן מלת קדש הוראתה אלהיות, כח אלהי, מדה אלהית, וכיוצא בזה; ואמרו נאדר בקדש ענינו מוקף כח אלהי, מדות אלהיות וכיוצא, כלומר שהוא אלהי באמת, לא צדק בלבד, ועל ההוראה הזאת אמרו בהשאלה כי האל קדוש, והכוונה שהוא אלהי ונורוים על כל פתיחות הנמנעת באדם. והושאל ג"כ ל' קדושה על כל מה שאין בהטן מוננו וצדקי אדם גדלין היומו כאלו הוא מופריש לשמים, אע"פ שאיננו מופריש לשמים ואין בו שום קדושה אלא איסור בלבד, זה עם פן תקדש המלאה הזרע חסר מלת

www.eshkol.com

נִשְׁפַּת בְּרוּחַךְ בְּסָמוּיָם צִלְלוּ בְּעוֹפֹתַי בְּמַיִם אֲדִירִים: (יא) מִיִּכְמַכָּה בְּאֵלֶם יְהוָה מִי

כמו כמפך שבעך (דברים כ"ג כ"ה), והנה זה (לדעת ראב"ע) דבק עם החלק עלל, ואין כן דעת בעל הטעמים, ונימוקי עמו, כי לפי זה היה לו לומר תמלאהו כפשי, ובאמרו תמלאמו משמע שהכוונה על תאות הנקמה, כלומר תאוקתי להנקם מהם ולהכריחם תמלא צדקם, כי אריק חרבי ותורישו ידו, אחר זמן מנאמתי גם יידי הכסם רמ"ל כ"י תרגם וייבש ראב"ע. אריק חרבי: אולי חרבי מתערה, כמו וירק את חניכיו (בראשית י"ד י"ד), וכן ולא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מ"ח י"א), והלשון מושאל כי מתחלה אמרו הריק על הכלי הכשאר ריק, ואח"כ השאלו המלה על הדבר שמוציאין אותו מן הכלי (עיין רש"י), וכיוצא בזה בלשון רומי (evacuare gladios), ועיין פירושי צבראשית ל"ב כ"ו. תורישמו ידו: ענין השמדה כמו אכנו בדבר ואורישנו (במדבר י"ד י"ג), ותחלת הוראת לשון הוריש, נרם לפלוני שיהיה ממוכו ירושה, זה על ידי שהמית אותו. והנה להורות על קלות הנגמון שהיה האויב ודמה צלבו, הזכיר תחלת המלחמה שהיא הולאת החרב, וסוף הנגמון שהוא השמדת האויב, וקשר שתי הפעולות בלא ו"ו להורות על תכיפותן זו לזו. (י) נשפת: לשון נשיפה והולאת הרוח מן הפה, וזוה צהפוך אותיות נפש, כאשר מנאלנו כפשו גמלים תלהט (איוב מ"א י"ג) שהכוונה נשימתו, וכן רוח וכשמה תחלת הוראתם האויר שצעלי חיים שואפים ומולאים צביהם כי ידוע בכל השמות כי המלות המורות על ענינים רוחניים נאמרו תחלה על ענינים גופניים. נשפת ברוחך: משל כמו למעלה (ח) וברוח אפיק; והנה בספור לא נזכר רוח אלא ענינת המזרים זה מחזק מה שכתבתי למעלה (י"ד כ"ד), כי באמרו וישקף ה' אל מחנה מזרים צעמוד אש ועבן ככללו קולות וברקים ותזי שדי ורוח סערה. צללו: שקעו, ועיין למעלה על צמולות. בעופרת: שומהרת מוכי כובדה לשקוע ולהסתר מן העין: אדירים: חזקים, עיין למעלה (פסוק ו') על נאדרי צבא. (יא) מי כמכה באלים ה': המקרא הזה דוגמת יוייך ה' נאדרי צבא יוייך ה' תרעץ אויב, שהחלק הא' מהפסוק כפול, ולא כולם הענין אלא צהפוך הכתוב, וכן כאן מי כמכה באלים ה', איננו מאמר שלם אלא הכוונה מן באלים נאדר בקדש כורח ועושה פלא כמכה ה' (וכן דעת רוב"מ"ן צבירשו), אלא שנשתנה המקרא הזה ממקרא יוייך ותצרו צמה שנשמע בחלק הב' מלת באלים (שהיה לו לומר מי כמכה באלים ה' מי כמכה באלים נאדר בקדש), ודוגמתו אשר תרפו אויבך ה' אשר תרפו עקבותי משיקף (תהלים פ"ט כ"ג) כשמה מלת אויבך בחלק הב', וקרוז לזה הבנהרים חרה ה' אם צנהרים אפק (תצוקו ג') ח' שענינו הבנהרים חרה (ה') אם צנהרים חרה אפק? החלק הראשון חסר מלת

a te fra gli dèi, o Signore? Chi è mai pari a te, (o tu) cinto di santità, degno di tremende lodi, operator di prodigi?

הזכות, והיו הקדשים והקדשות וקדושים עומים לאלילים הסם, והיה אתכנס קדש לאלילים הסם; ובימי קצת מלכי יהודה העמאים היו התועבות האלה נעשות גם לכבוד אלהי אמת ובימינו, והיו לקדשים בתים צבית ה' (מ"ג כ"ג ז'), אעפ"י שהתורה כבר קדמה ואסרה כל זה באמרה לא תהיה קדשה וגו', לא תביא אתנן זונה וגו' (דברים כ"ג י"ד י"ט), והנה התבאר כי אין הדבר כמו שחשבו רוב המפרשים או כלם (ואנקלוס ויונתן בראשם) כי ל' קדושה כופל על כל הזמנה בעלמא ור"ש ז"ל (במדבר י"א י"ח) הביא ראיה מירמיהו (י"ג ג') והקדשם ליום הרגה; אך גם הכתוב הזה איננו עד כאמון, כי כבר יתכן לפרש, כדעת תלמידי מוהר"ר דוד חי אשכנזי, שהביא ממשיל הנהרגים ללאן קדשים השמטות ציוס זבת, ע"ד כי הכין ה' זבת, והנה ידוע לכל משכיל כי המלות המורות על ענינים רוחניים ושכליים ובלתי נרגשים בחושים כלן לשוכות מושאלים, הוכחו תחלה להורות על ענינים גשמיים כגון כפש רוח וכשמה, שלשם כאמרו תחלה על הנשימה, ושאיפת האויר, ולהיות כי שאיפת האויר היא פעולה שהקיות תלויה בה הושאלו אח"כ השמות האלה בכל הקי אשר על הארץ, להורות על העבס הרוחני סבת הקיים והמתעבב באדם. וכן בלשונות העמים Anima תחלת הוראתה רוח ואויר וכשמימה. והנה ענין הקדושה הוא ענין מרום וכבוד מהרגשת החושים, ולא יתכן שיהיה השרש מוכח מתחלתו להוראה נשגבה כזאת, ואם נחפש באמתחות שחר הלוכות הקרובות ללה"ק נמצא כדולק השרש הזה להוראת הקדושה ולא לשום הוראה אחרת גשמית אשר יתכן לחשוב שמומנה הושאלה להורות על הקדושה; והנה לפי שיטתי תחלת הנחה שרש קדש הוא על ענין גשמי והוא שריפת הקרבנות, ואח"כ הושאל על כל דבר המיוחד לכבוד האל אעפ"י שאיננו כשרף, וקרוב לזה בל' רווי, לדעת Servius המפרש הקדמון לשירי וירגיל Saneire proprie est sanetum aliquid, idest consecratum facere, fuso sanguine hostiae et dictum sanctum, quasi sanguine sancitum. וזה שכתבתי בזה"ע תקפ"ז עמוד 204 ובכרס חמד ג' ע' 210 על פסוק שש מואות אלף רגלי (במדבר י"א כ"א), והכני אומר כי באמרו התקדשו למחר ואכלתם בשר כבר נרמז שיהיה הענין דרך כס; אך כ"ל שאם היה ה' מנטיח להם מזון חדש (כמו שהיה ענין הוון) לא היה משה תמה, אבל הקב"ה אומר שיאכילם בשר, ומשה ראה כי לא היה בנטיחתם ארץ נושבת שיהיו בה בקר ונאן, ולא יס שיהיו בו דגים, ואף עוסות לא היו נראים צודצר הגדול והכורא הסוא, לפיכך תמה. וגו' בספרו Thesaurus עשה מתקדשת טווחתה בנין אז לכל לשון קדושה, ומשז כי תחלת הכתב השרש הזה הייתה להורות טהרה וכקוין; ואין זה ככון כי אמנם ל' קדושה מורה תמיד ועלם אחרת על הטהרה, כי ל' קדושה מורה שהדבר מופרש לכבוד האל, והה אינו ככלל סגל צדושת

www.torah.org

בְּמִכָּה נֶאֱדָר בְּקֹדֶשׁ נֹרָא תְהִלָּת עֵשֶׂה פְּלֵא:

(דברים כ"ב ט'). ומכני שהיו הקרבנות נאכלים בטרה, היו מטהרים עלום קודש שיאכלו מן הזבחים, ומה נד"ו כי הכין ה' זבח הקדש קראו (נפסיה א' י"ז). וכן היו מטהרים עלום קודש בואם לבית המוקדש, והה טעם קדשו כום קראו עברה וכו' בית ה' אלהים (יואל א' י"ד), וכן קודש מתן תורה שהיו יולאים לקראת האלהים כאמר וקדשתם היום ומחר (שמות י"ט י'), וכן יהושע אומר לעם (ג' ה') התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות, כום אותם להטהר כאילו היו יולאים לקראת האלהים, כדי שיתרשם בלנס גדול הכס שיעשה ה' להם בהעבירו אותם בירדן בחרבה; וכיוצא בזה התקדשו למחר ואכלתם בשר (במדבר י"א י"ח) התקדשו לקבל הכס; וכן יהושע (ו' י"ג) קום קדש את העם ואמרת התקדשו למחר, רנה שיהרו עלום קודש שיטיל הגורל לדעת מי אשר יועל בחרם, כאילו הם באים לפני ה' לשמוע ומשפטם, והה כדי שיתרשם בלנס כי הגורל אשר יטיל צביהם מה' כל משפטו; ואח"כ השאילו ל' מתקדשת לאשה מיטהרת ומקדשה (ש"ב י"א י"ד), אעפ"י שלא הייתה טבילתה לאכול בקדשים, אלא להטהר לבעלה, ואולי ג"כ שהיתה יולדת, והיה לה לבוא לבה"מ וקלהקריב קרבן, ומכני שהיו מקריבים קרבנות קודש גשם למחמה להתפלל לאל שיהיה עומם, וגם בהיותם בלנס המלחמה היו כזהרים לשמור עלום בקדושה ובטהרה, ככתוב כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וכו' והיה מחנך קדוה, (דברים כ"ג ט"ו), ע"כ אמרו קדש ומלחמה (ירמיהו ו' ד', יואל ד' ט', מייכה ג' ד'), וקראו החוממים למלחמה ומקדשים (ישעיהו י"ג ג'). ומה שכתבו ויקדשו את קדש בגליל (יהושע ד' ז') אמת הוא שככון היה לומר ויבדילו, ע"ד אז יבדיל משה שלש ערים, וכראה כי לאהבת הלשון הנכסל על הלשון ככתבו ויקדשו את קדש, ומכל מוקום יפה כופל ל' קדושה בערי מקלט, כי קליטת הרומים הייתה מתחלה סגולה מיוחדת למקדשות ולמוצבות, ככתוב ועם מוצתי תקחנו למות, ויחזק בקרבות המוצב (מ"א א' ז') ומכני שהתורה אסרה את הנמות וזוהה שלא יהיה לכל האומה רק מוקדש אחד ומוצב אחד, ולא היה אפשר שיכנסו כל הרומים לבית המוקדש, כי ירחק מהם המוקום, ע"כ התקינה שש ערי מקלט, והיה זה כאילו היו בארץ ישראל ששה מוקדשות וששה מוצבות הקולטים כל וכה כפש בנגסה; הרי כי יפה ככתבו ויקדשו את קדש, בלי שיהיה ויקדשו זו מלשון קדושה ומה שכתבו (עמום ו' י"ג) ובית אל לא תוביף עוד להכבא כי מוקדש מלך הוא ובית מולכה הוא, מוקדש מלך אין הכוונה בו בית המלך, אלא מוקדש מוש, מוקום עבודת העגל, וקראו אותו מוקדש מלך כי שם היה המלך מקריב קרבותיה, ולא צבית האחר שהיה דגן, בקלה הגבול ורחוק מעיר המולכה. גם ל' קדש וקדשה אינו זו מענין קדושה, כי היו קצת מואלילי העמים (כגון עשתורת, היא Astarte, היא Venus) שהיתה עבודתם בנעשה

(12) Appena colla destra facesti un cenno, la terra gl'ingoja.
 (13) Tu guidi colla tua benevolenza il popolo che liberasti,
 lo scorti colla tua potenza alla santa tua sede. (14) I popoli,
 ciò udendo, tremano; doglie assalgono gli abitanti della Filistea.
 (15) Tosto sgomentansi le tribù di Edòm, i magnati di Moàb

חדד ה' עליהם כי כל זה עשה בעבורם, וכמו שהולכים מואבים בלא כוח כן יביאם בשלום אל הארץ אשר נשבע להם. נדוית, גאלת: עבר במקום ביטוי, המשורר מלייר העמיד כאילו הוא נגד עיניו, עיין למעלה פסוק ה' על יבסימו. בחסדך: נראה ובהנהגה ובחמלה על עמך. בעודך: בכה גדול כנגד כל מי שיקום על עמך. אל נוח קדשך: אל נוח קדש שלך, כלומר אל הנוה הקדוש אשר לך, כי נוח קדש כמו נוח קדוש, כמו אנשי קדש אנשים קדושים, אנשי אמת אנשים כאמונים, והנוה הוא ארץ כנען (רש"ס) ונקראת נוח ה' כי היא תהיה מקום עבודתו, ואומרים שהאל יושב בכל מקום שבועדים אותו עס. (יד) שמעו עמים ירגוון: כשתבנה עמך בחסדך אז העמים שכבר שמעו את הכס הזה ירגו וידמו כאבן כשיעברו ישראל אללס; עבר ועתיד שיהיה להורות על ההוה, כי המשורר מלייר הדבר כאילו הוא עתה נגד עיניו; ואמר תחלה עמים דרך כלל ואח"כ פרט פלשת, אדום, מואב וכנען. ירגוון: עיקר עכינו דכוד ורעדה כמו ירגוון יריעות (תבוקו ג' ו'), ומוסדי הרים ירגוון (תהלים י"ח ד') והוא שאל לכדוד הכסף והמיתים ושאונה לכל סבה שתהיה, כמו ופחדו ורגוון (ירמיה ל"ג ט'), ורגוון ותלו מפניך (דברים ז' כ"ה), לז רגו (שם כ"ה ס"ה) שהם על התפעלות הפחד; ורגוון המלך (שמואל ז' י"ט א'), וועלךך וורגוון (ישעיה י"ד ג') שהם על התפעלות העלבון, למרגוון אל (איוב י"ב ז'), ברגו רחס תזכור (תבוקו ג' א') שהם על החמה והחרון; ובלשון ארמית אינו כאמר אלא להוראת החמה והחרון, וכן בלשון חכמים רגון עכינו בעל חמה, וכאן הכוונה על התפעלות הפחד. דיל: גם הוא לשון רעדה, כמו ותרגע הארץ ותחול (ירמיה כ"א כ"ט), יחילו אף ירגוון תהויות (תהלים ע"ז י'), אך כראש שהוא ויוחד לרעדה עם כאב ותבל, מלי בטרם תחיל ילדה (ישעיה ס"ו ז'), אע"פ שהשאל לפעמים לדברים בלתי קיים ובלתי מרגשים כאב. והנה הזכיר תחלה העמים שהיו קרובים אל הדרכים שהיו ישראל זריכים לעבור כדי ללכת ארצה כנען, ולבסוף הזכיר יושבי כנען שהם העמים שהיו ישראל הולכים לקחת את ארצם, כי תחלה היה נריך שיתרו הפלשתים ואדום ומואב כדי שלא יעכבו את ישראל בעברם אללס, ואח"כ היה נריך שיתרו הכנענים ויכלו ביד ישראל. והנה כנגד פלשת ואדום ומואב אמר ידמו כאבן עד יעבור עורך, וכנגד יושבי כנען אמר תביאמו ותטעמו. (טו) אז: מיד בשעת קריעת ים סוף וטביעת המצרים. אלופי אדום: ראשי המשפחות, והמשפחה אשר עליה דר אחד נקראת אלף, כמו הכה אלפי הדל במכזה (שופטים י' ט"ו), לשבטים ולחלשים

(ב) נְטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ: (ג) נְחִיתָ
 בְּחֶסְדְּךָ עִם-זוֹ גְּאֹלְתָּ נְהַלְתָּ בְּעוֹדְךָ אֶל-נוֹה
 קְדִישְׁךָ: (ד) שְׁמַעוּ עַמִּים יִרְגוּן חֵיל אֲחֵי יִשְׂרָאֵל
 פְּלִשְׁתִּים: (ט) אֵן נִבְהָלוּ אֱלֹופֵי אֲדוֹם אֵילֵי

לשון טהרה. הלא תראה כי כתוב על כן נכך ה' את יום השבת וקדשהו, ולא יתכן כלל לומר כאן ויטהרהו; וכן בשאר מקומות לרוב מחד לא יתכן להקליף ל' קדושה בלי טהרה, כי עיקר הוראת ל' קדושה הוא יחס הדבר אל האלוהים, מה שאין כן עיקר הוראת ל' טהרה. ולענין גזרת המלה גוי' לא מוצא לשאר קדש דמיון רק שרש קדש, אשר גם הוא (לדעתו ולדעת אחרים) עיקר הוראתו על מה שהוא טהור וטהור, וכל זה רחוק מלבד כי שרש קדש הוא נטי' גם בארמית, אבל קדש הוא בארמית חדת. ולדעת אחרים (הביאם גי') תחלת הוראת שרש קדש היא הפרשה, והוא נגזר לדעתם מן קדד שענינו צערי וצפוי כריתה ובקיעה, אבל כמה ערשים יש לנו בלש"ק המורים כריתה ומכלם לא נקרו אלא זה שאינו מוצא בל' הקדש אלא להוראת אחרת (ויקד ארצה)? ואם היינו זריכים לנגזר שרש קדש משרש קדד יתכן יותר לומר שהוא מן קדקד, שהוא גובה הראש, ויהיה ל' קדושה מורה מתחלתו גובה ורוממות. והכני מורה כי הרכבת מלה אחת משתי מלות (קדש מן קד אש) הוא ענין שאינו טהור אלא מועד בל' הקדש ותברותיה וכבר חזרתי כי ממה שכתבתי זה ערשים שבה כי רגל נגזר מן קע גלה, יתור מן אהה ראה; ואעפ"י אין להכתיש לגמרי מציאות ערשים מורכבים כגון מחר מן יום אחר, בלימה מן בלי-מה, לולא מן לך לא, מואמה מן מה אז מה, וכן לדעתי עפדי מן עם ידי, אגל מן אל-לע (ad latus), וזלתי מן זל לא (ע"ד בלתי, בלי, בל, שהם לדעתי מן בלא). ואם עדיין יש אדם המוחאן בהרכבת המלות הרשות נידו לומר כי ל' קדושה נגזר מול' יקוד ושאינס הוכיפו הש"ן בצופו למען הסדיל ענין הקדושה מענין ההבערה. נורא תהלות: ראוי לתהלות נוראות (גדולות ועמומות), על דרך נורא עלילה (תהלים ס"ו ה') בעל עלילות נוראות. (יב) נפית ימינך: כאדם המולה לעבדיו בטעית ידה ובה מואבים לעשות רצונו, כן הארץ מורה לעשות רצונו ולבלעם. הבלעמו ארץ: תחלה אמר כסמו ים גללו כעופרת, ועכשו אמר שנשחרו כבלעים שם נקרקע ים. ורמז"ן פירש כי אחר שטבעו השליכם ים כמנהג המים, ושם יכלו וישונו לעפר על הארץ כשהיו, זה דמיון. (יג) נדוית וגו': אחר שהשלים נזיר מפלת המצרים, המשורר מוכב ומשבתו לישראל, ומלייר

sono assaliti da tremore; liquefannosi [perdono ogni forza e coraggio] gli abitanti tutti della Cananea. (16) Cade sov'r essi terrore e paura; pel grande tuo braccio [cioè alla vista dei miracoli] rimangono immobili qual sasso; sino a che passi il tuo popolo, o Signore; sin che passi quel popolo che tuo fa-

תחתיו וגו' כדונג מפני האש (מיכה א' ל'); וכן צאש מכה, שלח דברו וימבס (תהלים קמ"ז י"ח) שענינו על ידי חוס השמש, ושנים כראים כיוולאים מן הכלל, בדמעתו ערשי ארמם (תהלים ו' ז), וכמוסו ההרים. מודום (ישעיה ל"ד ג'), אך גם צאלה הכוונה על הקום, כי הדם כשהוא לק הוא חם, וכן הדמעה חמה היא, ואמר כי דמעתו מרובה מואד עד שיזדק לומר אשמה בכל לילה מטתי, ומלבד זה היא ג"כ חמה כ"כ שהיא ממוכזמת ברתיתמה את ערשו, אשר אולי כלו או מקלמו היה כסף חזב. אבל בענין הפחד היו אומרים בלא חלק כנוג, וכאם, מאחר שאין המליצה הזאת אלא לשון מושאל, כי אומרים שהלב או הדם נהפך למים, בלי שזדע אם זה כמשך מרצו הקום או מרצו הלאות. (טז) תפול עליהם: על אדום ועל מואב (ראצ"ע). בגדול זרועך: בגודל זרועך, וכטעם בגודל זרועך הוטר בני תמותה (תהלים ע"ט י"א). משקל פֶּעַל מתחלק במשקל פֶּעַל כמו נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך (שם ס"ה ה') ענינו קדש היכלך, קדושת היכלך, וכן ואל גבוה קומתו (שמואל א' י"ז ז') גובה קומתו; וכן תאוויס ממשקל תאום, ותאווי ממשקל תאום או תאום. וכן משקל פֶּעַל מתחלק במשקל פֶּעַל פֶּעַל, פֶּעַל, כמו קָדַר קָדַר, הִגְדַּל הִגְדַּל, שָׁכַס שָׁכַס, חולתם; וכל זה מפני שכל המשקלים אשר בסופם סגול וכן כראה אחריו היו מתחלה בעלי שצא ופתח, או שצא וחולם, כמו שהם בארמית כגון קָשַׁט וצארמיו קָשַׁט, גָּבַר וצארמיו גָּבַר, והדברים ארוכים, וכבר ביארתיים בספרי פראלעגאזאעני. וטעם בגדול זרועך, כשיראו זרועך הכטוים על כל מי שיעמוד להרע לעמך, ידמו כאבן ישראל מתנועעים כאבן דומה, ולא יעבדו את ישראל צעברם אללם. ידמו: קל משרש דום, כמו יִתְמוֹן מן הַיָּם. עַד יַעְבוֹר עִמָּךְ ה' עַד יַעְבוֹר עִם וו קניית: אין זה דוגמת יומיך ה', מי כמכה באלים ה' וצדריהם, כי צהם אין החלק הראשון ויאוור שלם, וכאן הוא מואמר שלם (עד יעבור עמך ה'), ואולי היה כן מפני שהוואוין הזה מושווה מכל חצרו הכפלים גם צענין אחר כי הם בתחלת הפסוק והם בסופו; והיות הענין תלוי ומופסק הוא טוב ובעים בתחלת המואמר, אך לא בסופו; ואע"פ כן צא כאן בחלק השני תוספת קצת על החלק הראשון, כי במקום שאמר בחלק הראשון עד יעבור עמך, אמר בחלק השני עד יעבור עם זו קניית, וענין עם זו קניית מוסיף על ענין עיך, ופירושו אשמה עשית שיהיה שלך, כי לא בלבד היו עיך ופני יוכה, אבותיהם שצדיהם (כי הם עובדים אותך כי גם אבותם עבדו), קבל אתה עתה

www.torah.it

מוֹאֵב יִאֲחֲזְמוּ רַעַד נִמְגֹו כָּל יִשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָהּ וּפָחַד בְּגִדְל זְרוּעֶךָ יִדְמוּ כְּאֵבֶן עַד־יַעְבֹר עִמָּךְ יְהוָה עַד־יַעְבֹר

(שמואל א' י' י"ט), וקפשתו אותו בכל אלפי יהודה (שם כ"ג ב"ג), והאלוף הוא שר החלף וכשיצא בית אב, והנה אלופי אדום הם צחי אצות שחלקה צהם אומות אדום, ולכל בית אב היה אלוף וכשיצא, והיו צאדום אלופים למשפחותם. והם הכוכרים בצראשית ל"ו מ' מ"ג, וגם היה מלך צאדום (שם ס' ל"א במדבר כ' י"ד) וכל כי אלופי אדום לא היו תחת עול מלך אדום, אלא מרדו בו, או מעולם לא קבלו עליהם מלך, והיתה קצת האומה תחת ממשלת המלך, וקצתם תחת ממשלת האלופים, והחלק השני הזה מוואות אדום מיוחד צהם בני עשו (עיין רש"ס דברים ב' ג'); והנה מלך אדום לא כנהל מפני בני ישראל וינא לקראתם צהם כבד, אבל בני עשו יראו מהם (דברים ב' ד'). אֵילֵי מוֹאֵב: גבוריהם. ואיכנו לשון אֵיל (כדעת ראצ"ע), אלא לשון אל ואלים, וככתב לפעמיים צו"ד מפני שכן אומרים אֵיל אֵילות, כלם לשון חזק ותקף. וכראה כי אלים היה תאר לקצת שרים, כאשר מנאנו ואת כשי המלך ואת פריסיו ואת אילי הארץ הולך גולה מירושלים צבלה (מלכים ב' כ"ד ט"ו), ואת אילי הארץ לקח (יהוקאל י"ז י"ג), והנה צמואב כתוב ויגר מואב מפני העם מואד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל (במדבר כ"ג ג'). נִמְגֹו: כמוסו כדבר הכום בתוך המים (liquefieri) והוא משל כאילו אבד חזק כלם והיה למים, כטעם וימם לצב העם והיה למים (יהושע ז' ה') וקרב לזה כתב אובידיוס (Ex Ponto I. 2. 57).

Sic mea perpetuis liquefunt pectora curis
Igibus admotis ut nova cera solet.

וכראה כי שני השרשים האלה מוג ומבס כבדלים זה מזה צמה שיקרא כנוג מזה שניתך על ידי המים, כמו צדריהם תווגגכה (תהלים ס"ה י"א), והטעם ההרים עפים וכל הגבעות תתווגגכה (עמוס ט' י"ג) שענינו תלככה מים, וכן שערני הכהרות כפתחו וההיכל כנוג (מקום ב' ז') אחר ששערני הכהרות נפתחו המים שועפים את ההיכל והוא מתווגג צמיס; ואולי כך (כגד הטעמים והכקוד) כנוגו ציס דאגה (ירמיה מ"ט כ"ג) כנוגו ציס של דאגה. וכמוס הוא מזה שניתך ע"י האש והקום, כמו וחס השמש וכמוס (שמות י"ו כ"א), היה לבי כדונג כמוס בתוך מועי (תהלים כ"ב ט"ו), כהיום דונג מפני אש (שם ס"ד ג'), הרים כדונג כמוס (שם ל"ו ה'), וכמוסו הרים

עֲסִיזוּ קִנְיֹתַי: (יז) תְּבִיאֲמוּ וְתַטְעֲמוּ בְּהַר נְחֻלְתְּךָ
 מִכּוֹן לְשִׁבְחֶךָ פְּעֻלַּת יְהוָה מִקִּדְשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנֵנוּ
 יְרִידְךָ: (יח) יְהוָה יִמְלֶךְ לְעַלְמֵי וָעֶד: (יט) כִּי בָא

על ידי שהולאתם מניית עבדים קניית אותם לעבדים כטעם עבדי הם אשר הולאתי אותם מִאֶרֶץ מִזְרַיִם (ויקרא כ"ה כ"ה). (יז) תְּבִיאֲמוּ וְתַטְעֲמוּ וגו': דעת צ"ח כ"ט ככונה מִאֶרֶץ בַּפְּסוּק הַזֶּה, וְהִפְרַשְׁתִּים לֹא הֵנִיחָה כֻלָּה, וְהִיא שִׁעוֹר הַכְּתוּב: תְּבִיאֲמוּ (וְקוֹדֵם לָכֵן תַּטְעֲמוּ בְּהַר נְחֻלְתְּךָ) אֵל מִכּוֹן לְשִׁבְחֶךָ פְּעֻלַּת ה' אֲשֶׁר הוּא הַמִּקְדָּשׁ אֲשֶׁר כּוֹנֵן יְדִיד; תְּבִיאֲמוּ דַבַּק עִם מִכּוֹן לְשִׁבְחֶךָ וְהוּא בַּיַּת הַמִּקְדָּשׁ, וְכֹא לֶשׁוֹן בִּיאָה בְּלִי קֶשֶׁר אוֹת מִשְׁמַטַּת עַל דֶּרֶךְ בּוֹאוֹ שְׁעָרָיו בַּתּוֹרָה (תְּהִלִּים ק' ד') כִּי רִאֲתָה גּוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁא (אִיכָס א' י'), וְכוּמוֹהוּ רַבִּינִים, אֲבָל הַכְּטִיעָה נִקְרָאת בְּהַכְרַח עִם בַּיַּת הַמִּקְדָּשׁ; וְהִיא וְתַטְעֲמוּ בְּהַר נְחֻלְתְּךָ הוּא מִאֲמֹר מוֹסַגֵּר וְעַל כֵּן בָּא תְּבִיאֲמוּ בַּטַּעַם רַבִּיעַ, הַמְּפָרְדוֹ מִן וְתַטְעֲמוּ. בְּהַר נְחֻלְתְּךָ: כָּל אֶרֶץ הַרִים נִקְרָאת הַר, כְּמוֹ הַר יְהוּדָה, הַר אֶפְרַיִם, וְכֵן הַהַר הַטּוֹב הַזֶּה (דְּבָרִים ג' כ"ה) וְעַשָּׂה ה' נִבְרָאוֹת לְכָל הָעַמּוּם בְּהַר הַזֶּה (ישעיה כ"ה ו'), וְבַעַל בְּהַר הַזֶּה (שֵׁשׁ שֵׁשׁ ז'), כִּי תִבּוֹר יָד ה' בְּהַר הַזֶּה (שֵׁשׁ שֵׁשׁ י'), שֶׁהַכּוֹנֵן עַל כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. בְּהַר נְחֻלְתְּךָ: אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נִקְרָאת כַּתְּלֵהּ ה', כְּאִילוּ הִיא אֲחֻזַּתוֹ וְחֶלֶק יְרוּשָׁתוֹ, הַחֲצִיבָה עַל הַאֲדָם (וּבִפְרָט אֲבָל הַקְּדוּמִיִּים כִּכְרָאָה מִעֵבֶן כְּבוֹד, וְלִכְסִי א' כ"א ג'), כְּמוֹ בָּאוּ גּוֹיִם בְּנְחֻלְתְּךָ (תְּהִלִּים ע"ט א'), וְנִחְלַתִי שְׂמַתָּה לְתוֹעֵבָה (ירמיה ב' ז'), כְּמוֹ שֶׁנִּקְרָאוּ יִשְׂרָאֵל חֶלֶק ה' וְנִחְלַתוֹ לְהַרְוֹת תְּבִיבוֹתָם עֲלָיו. מִכּוֹן לְשִׁבְחֶךָ פְּעֻלַּת ה': נִקְרָאוּ הַשְּׂמִיִּים מִכּוֹן שְׂבַתוֹ אֵל הַקֶּדֶם (מִלְכִּים א' ה' ל"ט, מ"ג, מ"ט, וְתְהִלִּים ל"ג י"ד), וְגַם בַּיַּת הַמִּקְדָּשׁ נִקְרָא כֵן, מִכּוֹן לְשִׁבְחֶךָ עוֹלָמִים (מִלְכִּים א' ה' י"ג), וּפִירוּשׁ מִכּוֹן מִקְדָּשׁ (וְכֵן בְּלֶשׁוֹן עֲרַבִּי מִבְּאֵר), וְכֵן אֲשַׁקֵּט וְאִבְטֵה בְּמִכּוֹנִי (ישעיה י"ד ד') בְּמִקְוֵי, וְרוּב שְׂמוֹת הַמַּלְאָךְ הַזֹּאת הַלְוֵרָאָה הַזֹּאת הוּא בְּשִׁיר וּבְדַבָּר הַמְּפֹאָר, אֲמוּסָה בְּדַבָּר הַפְּשׁוּט אֲמוּרִים מִכּוֹנָה וּמִכּוֹנֹת הַלְוֵרָאָה הַיְסוּד וְהַבְּסִיִּים וְעַל הַהַרְוָה הַזֹּאת מִנְּאֻכּוֹ בְּשִׁיר מִכּוֹנִים, יֵשֶׁד אֶרֶץ עַל מִכּוֹנֵיהָ (תְּהִלִּים ק"ד ה'). פְּעֻלַּת: הַכִּיבוֹת וְהַזֹּרֵת בְּנִחְשָׁנְךָ, כְּמוֹ הוּי מוֹשְׁבִי אֲוֶן וְפּוֹעֲלֵי רַע עַל מַשְׁכְּבוֹתַי (מִיכָה ב' א'), אֲף בְּלִב עוֹלוֹת תַּפְּעִלוּן (תְּהִלִּים כ"ה ג'), מִי פֶעַל וְעַשָּׂה (ישעיה מ"א ד'). מִקְדָּשׁ: דָּגֵשׁ הַקּוֹ"ף לְתַפְאֵרֶת הַקְּרִיָּאָה, וְכ"ל שְׂמוּהוּ כְּדִי שִׁיחֵה הַשּׂוֹא נַע, וְהִיא כְּדִי לְהַרְבּוֹת הַבְּרִוּת הַתִּיבָה, וְהִיא כְּדִי שִׁיחֵה נַשׁוּעַ יוֹתֵר כִּיגוֹן הַקּוֹף הַגְּדוּל; וְכִינֻלָּא זֹה בְּמַלְאָךְ הַצְּמִינּוּ (לְמַעַבְב' ב' ג') לְהִיֹּת הַמַּלְאָךְ בְּטַעַם סוּגֻלָּא וְאִין לִפְתִּיחַ מִלָּה בְּטַעַם מוֹשֵׁר רָטוֹ לְהַרְבּוֹת הַבְּרִוּת הַתִּיבָה כְּדִי לְהַשְׁמִיעַ יָפֵה כִּיגוֹן הַסּוּגֻלָּא, אַחֲפ"י אִין הַטַּעַם הַזֶּה מוֹשֵׁשׁ אֲבָל כָּל שֶׁאֵר הַדְּגִישׁ לְתַפְאֵרֶת; וְכִינֻלָּא זֹה הוּא מִי שֶׁהַלְּפָנָיו שׂוֹא כִּי

cesti. (17) E tu lo condurrà, e lo stabilirai nella montuosa regione di tuo patrimonio [a te prediletta]; (lo condurrà, dico) al luogo che per tua sede tu, o Signore, destinasti; al santuario, o Signore, che le tue mani renderanno inconcusso. (18) Il

בַּטַּעַף פֶּתַח בַּיַּת הַמִּקְדָּשׁ (ירמיה כ"ב ע"ו), כְּדִי לְהַרְבּוֹת הַבְּרִוּת הַתִּיבָה, בְּעִבּוֹר כִּגוֹן הַקּוֹף אִין לִפְתִּיחַ מוֹשֵׁר. כּוֹנְנֵנוּ יְרִידְךָ: אִין עֲנִינּוּ כְּמוֹ פְּעֻלַּת (כְּדַעַת רַאב"ע), אֲבָל לֶשׁוֹן הַעֲוִוָּה וְקִיּוּם, כִּגוֹן וְכוּנְנֵי אֵת כַּסָּא מוּלְכָתוֹ (שְׂמוּאֵל ב' ז' י"ג), אֲלֵהִים יִכּוֹנֵה עַד יְבוֹלֵס טַלָּה (תְּהִלִּים מ"ט ט'), וְהַכּוֹנֵה שֶׁאֵל יִשְׁמַר מִקְדָּשׁוֹ שֶׁלֹּא יִחַרֵּב, וְהוּא כְּעִנְיָן מִי שֶׁאֲבָתוֹ אֵת כ' ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד. (יח) ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: אִיכּוֹנוּ דַּקֵּךְ תַּשְׁלֵה זֹאֵם כֵּן הִיא לִי לְיוֹמֵר יִמְלֹךְ ה' לְעוֹלָם וָעֶד, וְגַם אִיכּוֹנוּ דַּרְךְ כְּבוֹדָה, אֲךָ הוּא דַּרְךְ יוֹלִיֵּת הַשִּׁיר, כְּאֲשֶׁר יִבְרָא ה' אֵת עַמּוֹ אֵל מִקְדָּשׁוֹ, אִזּוּ יִהְיֶה ה' מוֹלֵךְ לְעוֹלָם וָעֶד, כְּלוֹמַר עַל עַמּוֹ שִׁיעֲבָדוֹ לְעוֹלָם. יִמְלֹךְ: יִהְיֶה מוֹלֵךְ עַל יִשְׂרָאֵל שִׁיעֲבָדוֹ וְיִלְכוּ בְּתוֹרָתוֹ וְיִהְיֶה ה' בְּרָאשִׁית בְּמִקְדָּשׁ מוֹלֵךְ, כִּי אֲמוּסָה שִׁמַּת מוֹלֵךְ עֲלֵיהֶם לֹא הִיא לְפִי עֵינַךְ כּוֹנֵן הַתּוֹרָה; וְיֵשׁ כֹּאֵן גַּם כֵּן רַחוּם לְמַעַן שִׁיחֵה לְעַתִּיד לְבוֹא, שִׁיחֵה ה' לְמוֹלֵךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, וְיִהְיֶה ה' אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד. לְעוֹלָם: עֵינַךְ הוֹרָאת מַלְאָךְ עוֹלָם עַל זְמַן כְּעֵלֶם וְזִמְנֵי מִיּוֹחַד, הֵן לְשַׁעֲבַר הֵן לְהַבְּרָא, כְּמוֹ זְכוֹר יְמוֹת עוֹלָם (דְּבָרִים ל"ב ז') הֵם יוֹי קִדְשׁ הַרְחֻקִים וְכַעֲלֻמִּים מוֹזְמִינִים, עֲבַד עוֹלָם, אֲחֻזַּת עוֹלָם, שְׂמַת עוֹלָם, הַכּוֹנֵן בָּהֶם עַל הַזְּמַן הַעֲתִיד, מוֹעֵלֵם וְעַד עוֹלָם, לְשַׁעֲבַר וְלִשְׂבָא. וְעַד: מַלְאָךְ עַד הוֹשֵׁלָה לְהוֹרֹת (כַּהוֹרָאת מַלְאָךְ עוֹלָם) כָּל זְמַן רַחוּק, הֵן לְשַׁעֲבַר הֵן לְהַבְּרָא (וְכֵן בְּלֶשׁוֹן רֹמֵי הַמַּשׂוֹרְרִים אֲמוּרִים לְפַעֲמִים usque לְהוֹרָאת הַתְּמִידוּת), כְּמוֹ הוֹאֵת יִדְעַת מוֹנֵי עַד (אִיּוֹב ד' ד') לְשַׁעֲבַר, בְּטַחַח בְּה' עַדִּי עַד (ישעיה כ"ו ד') לְהַבְּרָא, וְעַד כְּמוֹ לְעוֹלָם, וְלִשְׂבָא לְעוֹלָם אֲמוּרִים בְּכַפַּל לֶשׁוֹן לְעַד לְעוֹלָם (תְּהִלִּים קו"ח ז') אִזּוּ לְעוֹלָם וְעַד (וְאִין הַמַּלְאָךְ הַסְּרָה כְּדַעַת רַאב"ע שֶׁאֵשׁ כִּי מַשְׁפָּטָה לְעוֹלָם וְעַד עוֹלָם), וְהִיא הַמַּלְאָךְ רַחוּם לְהַנְקִד וְעַד, וּמוֹסְפֵי הַסַּפֶּסֶק (כִּי לֹא מִנְּאֻכּוֹ הַיּוֹלֵה הַזֹּאת רַק בְּהַסַּפֶּסֶק וְעַד, וְהַסּוּגֹל שְׂמַת הַעִי"ן זֵר מִאֲדָה, וְרַאב"ע בְּקַשׁ לְהוֹלִיטוֹ וְלֹא הַלִּיטוֹ, כִּי אֲמֹר שֶׁהוּא בְּעִבּוֹר הַסַּפֶּסֶק כְּמוֹ וְאֲבָלָל (בְּרַאשִׁית ג' י"ב) מִן וְאֲבָלָל וְאִין זֶה כְּלוּם, רַאשׁוֹנָה, כִּי כֹאֵן סוּגֹל וְלִשְׁלֵן לִזְרִי; וְשִׁנִּית, כִּי גַם בְּלֹא הַסַּפֶּסֶק הַעֲתִיד מוֹכַחִי ס"א אֲלִיף פְּעִימִים בְּזִמְנֵי וּפְעִימִים בְּשַׁתָּה, כְּמוֹ וְאִין בְּפִלְגֵי (שׁוֹפְטִים כ' ו'), וְתוֹן יוֹפְעֵלִי כְּחִי ס"א בְּזִיּוֹן עַתִּיד לֹא מִנְּאֻכּוֹ מוֹעֵלֵם פֶּתַח מַשְׁתַּכֵּה בְּהַסַּפֶּסֶק מִאֲמֹר לִזְרִי. וְרַש"י כֹּתֵב כִּי הוּי"ו יוֹשֵׁרָה הַמַּלְאָךְ וְהַיֵּשׁוּת פְּתוּחָה, וְהַכּוֹן כְּדַעַת צַעַל שְׂמַתִּי כְּמוּסִים שְׂבוּחַת רַש"י עַל כְּקוֹד הַעִי"ן, כִּי אִיכּוֹנוּ הַיּוֹדַע וְעַד (ירמיה כ"ב כ"ג) שֶׁהוּא לֶשׁוֹן עֲדוּת, הַעִי"ן קוּוּוֹה כְּלוֹמַר כְּקוֹרָה קוּן קָטָן שֶׁהוּא לִזְרִי, אֲבָל וְעַד שֶׁעֲנִינּוּ לְעוֹלָם הַעִי"ן כְּקוֹרָה פֶּתַח קָטָן שֶׁהוּא סוּגֹל; אֲמוּסָה רַאב"ע בְּאֲמֹר: וְהַסַּפֶּסֶק לְפִתְחֵי הַבַּיִת

www.ck12.org

Signore regnerà perpetuamente. — (19) Poichè i cavalli di Faraone, co'suoi cocchi e co'suoi cavalieri, entrarono nel mare, ed il Signore fece tornare sovr'essi le acque del mare, ed i figli d'Israel camminarono nel secco in mezzo al mare. (20) E Mirjàm, la profetessa, sorella d'Aronne, prese in mano il cembalo, e tutte le donne uscironle dietro con cembali e con sistri. (21) E Mirjàm intuonò loro (il surriferito inno, così cominciando): Cantate al Signore, poichè mostrossi eccelso; cavallo

(למעלה ז' א'), וכאן נראה ענינו בקיאה צולמכת השיר והכנין, כמעט לכני אסף והיון ודחון הנציאים בכנרות כנבלים ובמלחמים (ד"ה א' כ"ה א'), תכבא ע"י המלך (שם שם ז'), הכנא על הודות והלל לה' (שם שם ג'). אהות אהרן: הכנות כקראות ע"ש הכבור (רש"ם), כמו אחות נביות (בראשית כ"ט ע'). את התף: עיגול של מכתת או של עץ ומתוח עליו עור, ומתוך העיגול תלויות תמיכות קטנות של מכתת ומוגזים הכלי ציד שמאל ומכיס צו באמצעות יד ימין; והוא כוהג הרבה עד היום בארצות המזרח וקרא לף; וכן במשנה (סוף קינים) עורו לתף. והצאנה בל הגשים אהררה: כן הוא עד היום דרך אכזבי המזרח שהכשים מוזכרות לעמון לא עם האכזבים, והעלמה הימור גדולה וכבדת הולכת בראש ומשוררת ומקדמת, והשאר הולכות אחריה ומקדמות כמוה ועונות אחריה השיר. ובמחולות: רבים ומכובי הגוים ובתוכם ראז' וגו' וכן גם רוב"מן פירשו רקיד (danza), ואומנם המקראות מוכיחים כי מחול הוא שם כלי זמר כמו תף, הלא תראה (כאן ובשופטים י"א ל"ה) בתפים ובמחולות, וכן יללו שמו במחול בתף וכבור (תהלים קמ"ט ג'), הלאוהו בתף ומחול הלאוהו במויכס ועוגב (שם ק"כ ד'), וכן. מלת חננין שתרגס כאן אבקלוס היא חרגוס מלת כנור, בתוף וכנור (בראשית ל"א כ"ג) מתורגס בתופין ובתננין; וכראין ידרי ר"דק שהוא משרש חלל וקרוב להליל, וכן מלאנו תף וחליל (ישעיה ה' י"ז). ומכיו העניוס גזרו המלה מן קול שענינו בערבי הליכה בסיבוב, ואולי ידק זה בקלת הסיקוויח מן לקול במחולות (שופטים כ"א כ"א), המחולות (שם שם כ"ג), יעבו ויחולו (וא"כ כ"א י"ב), וירא את העגל ומחולות (שמות ל"ז י"ט), אז תשוח בתולה ויחול וירייה ל"א י"ג), א"כ שני מחול הם, שם הרקוד, ושם כלי זמר, ואולי השני מן הרצון נגון, וקראו מחול לכלי זמר שהיה שמושו בעת הרקוד, ותרגומי sistri כתיבת יגל. ולפי המעורר, וכתב שהוא כלי מכתת עגול והואם לטבעת גדולה ומתוח יובל נדויו, וזר של סביב קבועים פעמונים קטנים, וכשומענעניס הכלי השעמונים ושוועים קול, ועל אלה יש להוסיף כי היה הכלי הזה כוהג הרבה במרים בתורה, וי"כ קרוב הדבר שהיה ידוע גם לישראל. (כא) ותען: לי זמר, כיון ועטו ביהמות.

www.torah.it

סוּם פְּרִיעָה בְּרַכְבּוֹ וּבַפְּרִשׁוֹ בַיּוֹם וַיֵּשֶׁב יְהוָה
עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִיבִשָׁה
בְּתוֹךְ הַיָּם: פ (כ) וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחֹת
אַהֲרֹן אֶת־הַתֵּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאֵן כָּל־הַנְּשִׁים
אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחֲלֹת: (כא) וַתַּעַן לָהֶם
מִרְיָם שִׁירוֹ לַיהוָה כִּי־גָאָה גָאָה סוּם וַרְכַּבּוֹ

התנועה (זה כ"ל טעות סופר ונריק לוור. הנגינה) צלילת הבא אחר ו"ו יפתחוהו כמו שור וכשן וצו ובעבור זה כפתח ועד, עכ"ל, כוונתו על כקוד הו"ו וקרא פתיחה לקוץ, לא שהקוץ נקרא כן, אלא שהוא פתיחה בערך אל השבא שאיכנו תנועה; ובציאורו הקצר מופרש יותר וזה לשונו: ובעבור היות הטעם צלילת הראשון כמו למס ויגין, כפתח הו"ו. ואומנם לענין שכתב רש"י שהו"ו צוללת ועד היא יסוד, לא יתכן שיקרא כמשמעו, כי לא כעלם מועיני רש"י ז"ל שאומרים לעד, ויני ע"ה ועלוי ע"ה צלל וי"ו, ואין יאורו שהו"ו כאלן יסוד? גם מה שכתב במוקדם אחר (במדבר כ"א י"ד) את והב כמו את יהב, כמו שאומרו מן יעד ועד, עכ"ל, לא יוכיח כלל שהוא מופרש ועד מופרש יעד, כי שם כוונתו על הו"ו הצלילת במוקדם הו"ו צנועד ובמועד וכן צוללת ועד שזל"ח, ולא (כדעת המעמר) על מלת ועד שהכל יודעים שאינה מן יעד אלא מן ע"ה כמו לעד ולעלומי ע"ה. וז"ל ברור כי כוונת רש"י ז"ל כי צוללת ועד צלילת העי"ן מלת ע"ה כוהגת גם צלי וי"ו, אומנם מלת ועד בסגול העי"ן לא תעמוד צלל וי"ו כי צלל וי"ו אומרים ע"ה כפתח, לא ע"ה בסגול, והנה הו"ו צלילת מלת ועד וכאילו היא זה יסוד וכיוצא בזה למוטה (פסוק כ"ג) על מלת מרתה כתב רש"י: והת"ו היא במוקם ה"א הכשרשת בתיבת מרה; ועל מלת ומתחו כתב: הרי ה"א של שרש כהפכת לת"ו; הרי שהוא קורא שרשית לכל אות הצלילת מתפרדת מן התיבה, ושצנטילתה ענין התיבה משתנה, אעפ"י שאיכנה צלילת מן השרש, כי שרש מרה מרה, ושרש תמה יחס. (י"ט) כ"י בא: איכנו מן השירה (כדעת רש"י ע), כי אין לשון הפסוק הזה כלשון השירה, אלא דרך ספור פשוט; אבל הוא נקשר למעלה, אז ישיר משה, כי בא כום כרעה, כדעת רוב"ן ורובנו"ן. (כ) חנביאיה: בעל דברי שנה או תוכחות בני אדם נקרא כניא (רש"ם) וכן רש"י

e cavaliere lanciò nel mare. (22) Indi Mosè fece partire Israele dal Mar Rosso, ed entrarono nel deserto di Sciur. Camminarono per tre giorni nel deserto, senza trovar acqua. (23) Giunsero a Marà, ma non poterono bere dell'acqua di Marà, perchè era amara, perciò (quel luogo) ebbe il nome di Marà. (24) Il popolo mormorò contro Mosè, con dire: Che cosa beremo? (25) Ed egli sciamò al Signore, ed il Signore gli additò un legno, cui egli gittò nell'acqua, e l'acqua divenne dolce. Quivi (Dio) diedegli [al popolo] legge e norma, e quivi lo sperimentò. (26) E disse: Se ubbidirai al Signore tuo Dio, e farai ciò ch'è retto agli occhi suoi, e darai ascolto a' suoi comandamenti, ed osserverai tutt' i suoi statuti: alcuna di quelle infermità [calamità], che mandai negli Egizi, non manderò in

צס מדבר איים, ושור שס עיר בקזה ארץ מרים (בראשית י"ז ז', כ' א', כ"ה י"ד; ע"א ט"ו ז', כ"ו ק'), ושם מדבר שור עתה Giosar. ומה שהביא רמב"ן צס הרא"ש כי עמוד האש ועמוד הענן לא היו להם רק עד עברם את הים, הוא טעות, כמוצא בכתובים ע' י"ט (אוריגנז ל"ב 1846 עמוד 222). (כג) ויבאו מרתה: הישמעאלים קוראים עיין מוסא (מעניות של משה) מעניות מים מרים הנמלאים דרך שבע שעות דרוק מן Suez, ותני שבע מן ים סוף, אך לא יתכן שיהיו אלו מן מרים האמורים כאן כי בני ישראל הלכו ג' ימים במדבר קודם בואם מרתה, איכס עוד כנאלים מים מרים לנטה (לדרוס) מן המעניות ההם, ודעת Burkhardt וגו' כי מרה במקום הנקרא עתה Bir Howara (ביר הווארה). (כה) ויורחו ה' עין: על סוף הים Caromandel כנאל עץ הנקרא אלס Nellimoran (עץ כללי) הממתיק המים. המרים והעלבים אותו במעניות מיימיהם, איכס במדבר שור לא כנאל דבר מזה, ואין יושבי הוויקייות ההם מכירים שום עץ שיהיה זה כמו, כן מעיד Niebuhr; וכתיב רמב"ן; ויורחו ויירך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע והוא סגולה זו, וה' לימד אותנו לומר ויורחו ויורחו, כי לא היה העץ כנאל במקום ההוא והק"ש בורה את מוקומו, אז יתברר לנו ששם לו חק ומשפט: הוא מה שמפרש והלך אס ויורחו ויורחו ויורחו ויורחו והמשפט הכללי שנתן להם בתקלה בואם תחת הכהונה, ויקיים וימן להם וימתיק הפרעיות. ושם נסחו: נתן להם ומסורם, כביכול כדי ליימן אותם ויס תלכותם איכן אלא מפני המסור האמתי וכשמלא מקורם יהיו כחוננים לו (ביון לנטה י"ז ד'), ולכן הזהירם ואמר להם אס שמוע תמוע וגו'.

www.ancient.org.il

רמה בים: ס (כב) ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים: (כג) ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה: (כה) וילנו העם על משה לאמר מה נשתתה: (כה) ויצעק אל יהוה ויורחו יהוה עין וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסחו: (כו) ויאמר אס שמוע תשמע לקול יהוה אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתו במצרים לא אשים עליך כי אני יהוה

וה' נגזר מזה שהיה א' משור ושאר העם עונים אחריו כמו שאמרתי למעלה (פסוק א'). להם: לכשים, אע"פ שכתוב ב"ס, ואולי כתיב כן מפני המ"ס שאחריה (להם מרים); ורמב"ן מרגם ותען כנגד מרים, ר"ל כנגד משה ובני ישראל; וכל שא"כ ה"לל ותען אחריהם; עוד אמר שאם עתה לכשים ה"לל שורכה לא שירה, ואין זו ראיה כי הוא מווי שירי, ואיכס חזר לאכשים מוקדים או לכשים מיוחדות, אלא לכל העולם, ורבים כאלה בנבואות ושירים (ע' ר"דק בישעיה ל"ג ג'). ואיכס מרים אמרה שירו ולא אמרה אשירה כי לא היתה בעלת השיר הזה, כי כבר חזרו משה, וכראה כי כל השירה אמרה מרים (כדברי הוסיילתא ור"ש), והכשים עכו אחריה סוס ורכבו רמה בים, כמו שענו בני ישראל אחרי משה. (כב) מדבר שור: הוא המדבר שבין מרים וא"י, ונקרא ג"כ מדבר איתם, ואולי חלק א' ממדבר שור וייוחד

te; ma anzi io, il Signore, sarò il tuo risanatore. (27) Indi arrivarono ad Elim, e quivi erano dodici fonti d'acqua, e settanta palme; e s'accamparono ivi presso alle acque.

(רש"ם ורא"ב). מחלה: כמו מכה ותקלותים (דברים כ"ט כ"א) כולל כל מיני מורעניות (flagella). כי אני ה' רופאך: כי שלפני לא, עכינו אצל, אצל בספק אני ה' אהיה רופאך, ואסיר מעליך כל מחלה שתבא עליך מדרך הטבע. (כו) ויבאו אילימה וגו': אומרים שהוא צבקעם הנקראת Girondel או Gorondel או Garendel רחוק מ' מילין מעיר Tor כי שם מלא Shaw ט' עינות מים ושני אלפים תמרים; וגו' אומר כי שמוע מפי Ehrenberg כי קרוב לשם מלא צבקעם הנקראת עאלים.

XVI

(1) Partirono da Elim, e tutta l'adunanza dei figli d'Israel giunse al deserto di Sin, situato tra Elim e Sinai; (e ciò) nel quindicesimo giorno del mese secondo dalla loro uscita dal paese d'Egitto. (2) E tutta l'adunanza dei figli d'Israel mormorò contro Mosè e contro Aronne, (trovandosi) nel deserto. (3) Dissero cioè loro i figli d'Israel: Oh! fossimo morti per la mano del Signore [di morte naturale] nel paese d'Egitto, stando presso alla pentola della carne, mangiando pane a sazietà! Mentre voi ci avete tratti a questo deserto, per far morire tutta questa moltitudine di fame. (4) Il Signore allora disse a Mosè: Ecco, io sono per farvi piovere pane dal cielo; ed il popolo uscirà, e ne raccoglierà l'occorrente di giorno in giorno. Voglio sperimentarlo, se sarà per seguire la mia

(ב) וילוונו: ייין ויה שבתמי למעלה י"ד י"א. (ג) מותנו ביד ה': וימה יושבים, יושבים כל ימים (רש"ם ורא"ב). בשבתנו על סיר הבשר: ונקום אחר (גמרא י"א ה') זכרנו את הדגה וגו' ולא הזכירו צמר; ואולי (כדעת אה"ס) הדגה והסוּר וכו' הוא ויה שהיו אוכלים חנם, כלומר שהיו נותנים להם הונגרים, אצל מו' זהים לו חלון ונקר הרבה צימיו היתה אשמו מביאה לו צמר ומבשלים אותו צימיוס והיו ינוודים בעבודתם. (ד) למען אנסנו: כאומר עכשו הם מתלוצצים ודורן שיהיה

www.romm.com

רפאך: ס המישי (כו) ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם על המים:

מו

(א) ויסעו מאילם ויבאו כל-עדרת בני-ישראל אל-מדבר-סין אשר בין-אילם ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים: (ב) וילינו כל-עדרת בני-ישראל על-מישה ועל-אהרן במדבר: (ג) ויאמרו אלהם בני ישראל מי-יתן מותנו ביד-יהוה בארץ מצרים בשבתנו על-סיר הבשר באכלנו לחם לשבע כי-הוצאתם אתנו אל-המדבר הזה להמית את-כל-הקהל הזה ברעב: ס (ד) ויאמר יהוה אל-מישה הנני ממטיר לכם לחם מן-השמים ויצא העם

(*) וילוונו ק'

legge, o no. (5) Nel giorno sesto poi prepareranno ciò che avran portato (a casa), e sarà il doppio di ciò che raccoglieranno quotidianamente. (6) Mosè ed Aronne dissero a tutti i figli d'Israel: A notte conoscerete ch'egli è il Signore che vi trasse dal paese d'Egitto. (7) E domattina vedrete la maestà del Signore quando mostrerà d'aver udite le vostre mormorazioni contro al Signore. Noi poi che cosa siamo, che mormorate contro di noi? (8) E Mosè soggiunse: (Si,) quando il Signore vi darà a notte carne da mangiare, ed alla mattina panè da saziarvi; mostrando così il Signore d'aver udite le mormorazioni che fate contro di lui. Noi poi che cosa siamo? Le vostre mormorazioni non sono contro di noi, ma contro il Signore. (9) Mosè disse ad Aronne: Di' a tutta l'adunanza dei figli d'Israel: Accostatevi davanti al Signore, poichè ha udito le vostre mormorazioni. (10) E tosto che Aronne ebbe parlato a tutta l'adunanza dei figli d'Israel, questi voltisi al deserto,

ושלחתינו הם קצור דברי ה' שאמר למשה והוא לא נלטה להגיד כל זה לישראל מיד, אלא אמר להם ערב וידעתם וכו'. וע' למטה פסוק כ"ג. (ה) והכינו: ללורך השבת. והיה משנה וגו': ואני אומתיר להם כפלים באופן שיוכלו להכין לשבת. (ו) ערב וידעתם וגו': כמו שזכרנו למטה (ח) צת ה' לכם בערב צר לאכול, אז בראותכם שהוא מוזיין לכם תאותכם, תכירו כי הוא הוליא אתכם מומרים, כלומר כי הוא רזה שגוליא אתכם ממש ושנציא אתכם אל המדבר, ולא כמו שאמרתם כי הולאתם אותנו (ר"ש ורש"ב). (ז) ובקר וראיתם את בבור ה': אין הכוונה כלל (כדעת רא"ב) על הכבוד שנראה בענין, אלא (כפיירוש ר"ש, רש"ב, רמ"ב, רמ"ב) על ירידת המן שהיה דבר פלא ונגלה בו כבוד ה'; ולא אמר כן בענין השלו כי היה השלו בהשגחת ה' אך לא כס גמור. בשמעו: ע"י המן הראה ה' כי שוב תלכותם. (ח) בתת ה' לכם: זה שאמרתם יהיה ע"י שיתן ה' לכם וכו'. (ט) קרבו לפני ה': כראה שלא היה עמוד הענן בהיותם חונים אלא בלכתם, רק אחרי הקמת המעכן היה הענן שוכן על היושכן גם צעת מנייתם, ככתוב כל ימי אשר ישכן הענן על המעכן יקנו (במדבר ט' י"ח); והנה כשדבר אהרן אל העם לא היה להם עמוד הענן, ובתחילת כראה להם כבוד ה' בענין כלו' כראה להם הענן, והנה כשאמר להם אהרן קרבו לפני ה' אין הכוונה שילכו לשום מקום ולא שיתנועעו לשום נד, אלא טעמו קרבו אלינו וכשזכרנו את דבר ה', ויוד נגלה ה' בענין כווקיים דבר משה, ולפיכך אמר משה אל אהרן אמור אל כל עדת בני ישראל כדי שאהרן יקראם והוא (משה) ידבר

ולקטו דברי-יום ביומו למען אנסנו הילך בתורת אס-לא: (ה) והיה ביום הששי והכינו את אשר-יבאו והיה משנה על אשר-ילקטו יום יום: (ו) ויאמר משה ואהרן אל-כל-בני ישראל ערב וידעתם כי יהוה הוציא אתכם מארץ מצרים: (ז) ובקר וראיתם את-כבוד יהוה בשמעו את-תלנתיכם על-יהוה ונחנו מזה כי תלוננו עלינו: (ח) ויאמר משה בתת יהוה לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע בשמע יהוה את-תלנתיכם אשר-אתם מלינם עליו ונחנו מזה לא-עלינו תלנתיכם כי על-יהוה: (ט) ויאמר משה אל-אהרן אמר אל-כל-עדת בני ישראל קרבו לפני יהוה כי שמע את תלנתיכם: (י) והיה כדבר אהרן אל-כל-עדת בני-ישראל ויפנו

כי אין להם לחם לאכול, עכשו רונה אני לולא חסרוכם, אז אראה אם ילכו בתורתני ולא ילכו עוד, אך ישמרו מצותי בראותם שאני מטיב להם, אז בכל זאת לא יהיה לכם כבוד עמי; וכל זה ע"ד דברה תורה תורה כלשון בני אדם. והנה המקרא הזה (* תליתו ק')

videro la maestà del Signore, che apparve nella nube. (11) Ed il Signore parlò a Mosè con dire: (12) Ho udito le mormorazioni dei figli d'Israel. Parla loro con dire: A notte mangerete carne, e alla mattina vi sazierete di pane; e conoscerete ch'io, il Signore, sono il vostro Dio. (13) Ora, a notte si alzarono [vennero a volo] le quaglie, e coprirono il campo; ed alla mattina vi fu intorno al campo la distesa della rugiada. (14) Indi alzatasi [evaporata] la distesa della rugiada, si vide sulla faccia del deserto qualche cosa di minuto, fatto a granelli,

היה, ודבר שנבלע ברמ"ח איברים (כמוכן מחספס), ומה שכתב ר"ש כאן וי"א מחספס ל' חסיא וכו' איכנו מן התלמוד, כי מה שאמרו על מלמעלה ועל מלמטה דומה כמו שנוכח בקופסא, איכנו פירוש מחספס, אך הוא דרש כסוף על מה שכתוב ותעל שכתב הטל, ובס' במדבר (י"א ט') כתוב וברדת הטל על הנחמה לילה ירד המן עליו, ומה דרשו על מלמעלה ועל מלמטה. ואכילוס לפי כסח הכפרים תרגם וקלף וול' מחסוף הלבן; אמנם הואיל ומנאנו בתרגום הספוק הזה וולת כגיר נוספת שאין לה תיבה בספוק (באשר העיר ר"ש), והואיל ומנאנו כי גרסת רמ"בן ובספוקות ישנות (ע' אוקב גר) דגיר שענינו עשוי תורים תורים, לבי אומר לי כי אולי דגיר הוא תרגום מחספס, וכ"ל כי הספס המוכון כך הוא: והא על אפי מדברא דערק דגיר דערק כגילדא על ארעא, וולת מקלף תוספת היא שהוסיפו האחרונים כי לא הבינו וולת דגיר והיה כראיה להם שאין כאן תרגום למלת מחספס, ותרגומו מחספס מן מחסוף (בראשית ל' ל"ז) שתרגמוו קלוף ועשו מוכו מקלף, ואין מקלף מתישב באן כלל; וגיר' פירש de-corticatum, decortiatum, id est squamis simile ואיכנו ענין אך יהיה de-corticatum פירושו squamis simile; ורא"צ רד"ק פירשו עגול (ורא"צ צע צביאור הקבר כתב זה בשם יש אומרים), ור"ש פירש מוגלה אולי משרש חסף, אע"פ שאמר שאין לו דוויה, כל' צבורתו המרובעת (מחספס) ובס"מך צמקוס סין, גוועטעמיוס פירש קשה בתרים חספס תרגום חרס וד"מ (ואחריו ראז') פירש מל' ערבי, דומה לשלג. ובתרגום ירושלמי יִסְרָגְלָה וסרגול ענינו שרעוט, אולי דעת המתרגם שהיה המן כקוד ועלוא דגוויס עוסיס. ולפי הענין הדעת נוטה יותר לפירוש יש אומרים שהביא רא"צ, ולא שיהיה יוחספס ענינו עגול, שא"כ למה לא יאמר עגול? אלא שיהיה מחספס תאר לדבר העשוי גרגרים עגולים קטנים, ולהיות מחספס מלה זרה חזר ופירש דק כספור (א"ח"ס). בבפור: גליד הוא הטל הקרוש מפני הקור והוא גרגירים גרגירים, והנה הוון הידוע ברפואות הוא מין שרף הכושף ומקלת עינים בזמנים ידועים, ומדבר שיהי כיונא מיווכו הרבה הכושף ועץ tamarix בקדש סין, וכבר היו גדולים וכבדים ויחכו

www.torah.org

אל-המדבר והנה כבוד יהוה נראה בעיני; פ ששי (א) וידבר יהוה אל-משה לאמר: (ב) שְׁמַעְתִּי אֶת-תְּלוּנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבַר אֱלֹהִים לְאמֹר בֵּין הָעֲרָבִים תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבִבְקָר תִּשְׁבְּעוּ-לָחֶם וַיִּדְעֻתֶם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: (ג) וַיְהִי בַעֲרֹב וַתַּעַל הַשָּׁלֹ וַתִּכַּס אֶת-הַמַּחֲנֶה וּבִבְקָר הִיְתָה שְׂכַבַת הַטָּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה: (ד) וַתַּעַל שְׂכַבַת הַטָּל וַהֲנֶה עַל-פְּנֵי הַמִּדְבָּר דָּק מְחַסְפֵּס דָּק כִּבְכָר עַל-

אליהם, וכראה כי תלה בשאורו להם ושה ואהרן ערב וידעתם וגו' לא שועו להם ולא כמו מתלונתם, ועכשו ע"י שראו הענין הטו אזן לדבריהם, ואז אמר להם משה כה אמר ה' שמעתי את תלונות וגו' בין הערבים תאכלו בשר וגו' (למטה י"ב), ואע"פ שלא כזכר בתורה שאמר להם משה כן, הנה כיון שאמר לו ה' דבר אליהם לאמר, אין ספק שאמר להם. (יב) כי אני ה' אלהיכם: כי אני ה' משגיח עליכם. (יג) ותעל השל: כן קרא בלשון ערבי העוף הנקרא בל' רווי coturnix ובלעז quaglia, והעופות האלה פורחים מארץ אל ארץ ומנאיים לאין מספר בארץ ערב שצאים שמה מים סוף, ומעופפים קרוב לארץ ולמים אותם צידים, וה' הזמין להם צענם היום ההוא שהיו מליכים מפני הרעב, וכראין דברי דון יצחק כי השלו לא בא להם אלא ציום ההוא בלבד, לא כל יום כמו המן (כדעת רמ"בן וקצת מר"ז) עד שצ להם בקצרות התאוה (במדבר י"א ל"א). שכבת הטל: הטל שוכב ושטוף על הארץ. (יד) ותעל שכבת הטל: כשעלה הטל באויר כלומר כשזרחה השמש ותפזר הטל באויר כמנהגו, אז נראה המן שהיה תחתיו (ר"ש וקלעריקום) וכ"ל כי וולת והנה ווכרתת הפירוש הזה, כי אין והנה בכל מקום אלא אז ראה, אז ראו, אז נגלה הדבר. דק: ראו על פני המדבר ענין דק, עשוי גרגירים קטנים. מחספס: אין לו רע אף לא באשר לשכות, ע"כ לא כדע ענינו; צינור (ע"ה ע"ב) דרשו דבר שניווה בל פישת

minuto (cioè) come la brina sulla terra. (15) I figli d'Israel, ciò veduto, si dissero l'uno all'altro *Man hu* [Che cosa è?], poichè non sapevano che cosa fosse. E Mosè disse loro: È il pane, ch' il Signore vi dà, onde cibavene. (16) Ecco ciò ch' il Signore ha comandato. Raccoglietene ciascheduno secondo il proprio consumo; prendetene un Omer per testa, secondo il numero delle vostre persone, ciascheduno per quanti ha nel suo padiglione. (17) Fecero così i figli d'Israel, e ne raccolsero chi più e chi meno. (18) Misurarono cioè coll'Omer: chi prese molto non prese di più (d'una misura per testa), e chi prese poco non prese meno (d'una misura a testa): ciascheduno raccolse secondo il proprio consumo. (19) E Mosè disse loro: Alcuno non ne lasci avanzare fino alla dimane. (20) Alcuni non ubbidirono a Mosè, e ne lasciarono avanzare sino

שהשתדלו החוקרים והכופרים לקרוב ענין המון אל הטבע עדיין על כרחם להודות כי המון הידוע אלכלו איכנו מוון, וזה מלכד שאר כמים שהיו צוין, שלא היה יורד בשבת ושניה יורד ביום הששי לחם משנה, וששאר ימים היה מתליע ולא ביום השבת, וע' רא"צ (פ' י"ג) ודון יצחק. (טו) מן הווא: מה הוא, מן בקמן בל' סורי מה, ומן צפתח מו, ע' א"ג עמוד 412. (טז) איש לפי אכלו: לפי מה שזרק לאכני ביתו לפי מספרם. (יז) ויעשו בן בני ישראל וגו': אם עשו כדבר משה לא לקטו (כפר"ש) ואחרים קצתם הרבה וקצתם מעט, אלא במדה, עמר לגולגלת; ולמה הכסוף מה שהוא לווי וכעשה מוכו כס? והכסוף כדעת רא"צ שלקטו המרבה והמועט לפי מספר כפשות אהלו, אלא שהוא אומר וימדו בעמר מלא כל א' לפי מה שיער, כראש שלדעתו לא לקטו במדה, אלא באומד, ואח"כ מודו ומלאו שלקטו בכיוון עמר לגולגלת, וכן היה לדעת רל"ב, וגם זה כס שאין בו טורף, ולדעתו עשו כדבר משה ולקטו במדה עמר לגולגלת, וטעם וילקטו המרבה והמועט לקטו זה הרבה מה מעט, לפי מספר הכפשות אשר באהלו, זה עשרה עמרים זה חמשה, עמר לגולגלת במספר כפשות ביתו; וא"כ מופרש ויודו בעמר, שהיתה לקיטתם במדה, לא באומד; ולא העדיף המרבה והמועט לא התטיר, כלומר וי שלקט עשרה עמרים לא העדיף על שיעור הקצוב, ולא לקט יותר ויעבור לגולגלת, ווי שלקט חמשה עמרים לא התטיר מן השיעור, לא לקט פחות מעוור לגולגלת, אלא איש לפי אכלו עמר לגולגלת לקטו. (כ) וירם: ל' רמה ותולעה, לכיכך כקוד ג' כקודות להבדילו מענין רוממות, אע"פ שגם בהיותו צרש רחם היה ושפטו וירם על יושקל ויכס. ויקצוף עליהם עשה: כי לא האמינו באלהים כאלו יחזק לא יהיה להם וזה לאכול, ולפי היה מתליע כדי שיטערו לבנות על סבה כי

הארץ: (טו) ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל-אחיו מן הוא כי לא ידעו מה-הוא ויאמר משה אלהם הוא הלחם אשר נתן יהוה לכם לאכלה: (טז) זה הדבר אשר צוה יהוה לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגולגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו: (יז) ויעשו בן בני ישראל וילקטו המרבה והמעט: (יח) וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והמעט לא החסיר איש לפי-אכלו לקטו: (יט) ויאמר משה אלהם איש אל-יותר ממנו עד-בקר: (כ) ולא שמעו אל-משה ויותר אנשים ממנו עד-בקר וירם

קדם (כנון Avicenna) שהאמינו שהוא יורד מן האויר על אילנות, והמון הנמצא בארץ פרס ובקרח בלשונם תרנגיבין (terengiabin) הוא לבן כשלו ודומה בצורתו לזרע גד, וגם הוא כמלא קצת קדשי השנה בלכד ועל ענפי האילנות, וכן בסבוב ר' פתחיה בדברו על הרי אררט כתוב: וההרים מלאים קמזונים ועשבים, וכשארד הטל עליהם ירד המון עליהם, וחס השמש ונומם, ומי שמלקטים בלילה אם הוא מומתין הוא כומם, אלא לוקחים המון עם הקמזונים ועם העשבים ומתכים אותם, כי קשים הם מאלד; והוא לבן כשלו, והעשבים והקמזונים מאלד מרים, וכשמוצלים אותם עם המון יהיו מתוקים מדבש וימי מתוקה, ואם היו מוצלים אותם בלא קמזונים אצרו היו יותרדות מרוב המתוקה, והם כרגעיים קטנים וכתנו לו לאכול מעט ונומם צפיו והיה יותרוק וככנס בכל אצרו ולא היה יכול לסבול המתוקה, עכ"ל; והנה עם כל זה

alla dimane; ma produsse vermini e puzzò. Mosè si sdegnò contro di loro. (21) La raccoglievano di mattina in mattina, ciascheduno secondo il proprio consumo. Tosto poi ch' il sole si faceva caldo [cioè si faceva sentire], essa [la manna] si liquefaceva. (22) Ora al giorno sesto raccolsero pane doppio, due Omer per ciascheduno; e tutt' i principi della comunità andarono e narrarono (ciò) a Mosè. (23) Ed egli disse loro: Egli è ciò appunto quello ch' il Signore ha predetto [che nel giorno sesto scenderebbe in doppia quantità]. Giorno di riposo, Sabato santo, in onor del Signore, egli è domani. Ciò che volete cuocere, cuocete, e ciò che volete allessare, allessate; e tutto il di più tenete in riserbo sino alla dimane. (24) Essi la lasciarono sino alla dimane, come comandò Mosè; nè però puzzò, nè vi si produssero vermi. (25) E Mosè disse: Mangiatela oggi, poichè oggi è Sabato, in onor del Signore: oggi non la troverete sul campo. (26) Sei giorni la raccoglierete; il giorno settimo però è Sabato: in esso non ve ne sarà. (27) Ora nel giorno settimo alcuni del popolo uscirono per

עשו מוסס שני ערכיס. (כב) לקטו לחם משנה: יפה אמר רא"צ שבכתבו אמור לקטו ולא אמר מלאו, א"כ בכונה ורמז לקטו לחם משנה, א"כ משה אמר להם כן ע"פ מה שאמר לו ה' (פסוק ה'), אלא שלא כירש להם ענין השבת, ע"כ צאו הנשיאים ויגידו למשה כי העם עשו כדברו, ושאלוהו מה יעשו צו אחרי שכבר אמר להם איש אל יותר ממוטו עד בקר, וכן כתב דון יצחק. (כג) את אשר תאפו אפו: מאחר שלא אמר את אשר תאפו מחר אפו היום, כראש כדעת רא"צ שאין הכונה מה שביעתכם לאבות מחר אפו היום, רק כך אמר להם: אפו ובשלו מן היום הזה כל הערב לכם לאכילת היום הזה, ואת כל העודף הניחו לכם למחרת עד למחר, ומחר אמור להם מה תעשו; והנה אכשר היה לומר. כי כמו שעשו מלאכה כמה וכמה שיתחייב קודם זמן ירידת המן כן עשו מלאכה שזאת ההוא הראשון שלא לקטו המן יוספי שלא ירד; וזה שכתבו למעלה והכינו את אשר יביאו ומדבר בכל השבתות חוץ יוהראשון; וזה שכתבו למטה ושבתו העם ביום השניעי מדבר על שאר השבתות או על הביאה לקיבו את המן או על שאר מלאכות חוץ ממלאכת אוכל כפש; ואנוכס ויזהר להם משה שאלוהו היום ולא אמר שאלוהו היום ואשרוהו היום כראש יותר כי ביום השבת ההוא אכלו את המן הי בלא גישול שהרי היה ג"כ כאלו כמות שהיא חיי. אפו: צא לרי בוקוס חטף להרבת האל"ף ע"ד לי כוונתו ע"י א"י עיניו 95

הַלֵּעִים וַיִּבְאֵשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה: (כא)
וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר אִישׁ כְּפִי אֹכְלוֹ
וְחֶם הַשֶּׁמֶשׁ וַנִּמַּס: (כב) וַיְהִי בַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי
לִקְטוֹ לֶחֶם מִשְׁנֵה שְׁנֵי הָעֶמֶר לְאֶחָד וַיִּבְאוּ
כָּל־נְשֵׂאֵי הָעֵדָה וַיִּגִּדוּ לְמֹשֶׁה: (כג) וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם הֲוֵא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבְּתוֹן שַׁבַּת־
קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפּוּ אַפּוֹ וְאֵת
אֲשֶׁר־תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוֹ וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הִנִּיחוּ
לָכֶם לְמִשְׁמַרְת עַד־הַבֶּקֶר: (כד) וַיִּנְיְחוּ אֹתוֹ
עַד־הַבֶּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ
וְרָמָה לֹא־הִתְהַבּוּ: (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲכַלְהוּ
הַיּוֹם כִּי־שַׁבַּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצְאוּהוּ
בַּשָּׂדֶה: (כו) שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטוּהוּ וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לֹא יִהְיֶה־בוֹ: (כז) וַיְהִי בַיּוֹם

לא היה מטנעו להתליע, כמו שלא היה מתליע ביום השבת. (כא) וחרם השמש: לא כשהיה השמש זורק, אלא כשהיה מתחמם, כלומר כפי מה שהיה קומו הולך ומתחמם על הארץ, היה המן כחם מועט מועט. מה שהביא ר"שי מסכסדרין ס"ז הוא לפרש מלת פשר שבתרגום, ומלת ונמס איננה בכ"י אחר מלת מפסיה, אלא אחר שבין של ישראל כתוב: ונמס תרגומו פשר (וכו'), ואזני שד"ל כ"ל שהם שני ענינים, וכן צעל הערוך

(*) פתח צאתכם.

raccogliere, ma non trovarono. (28) Ed il Signore (disse a Mosè: Sino a quando ricusate d'osservare i miei comandi e le mie leggi? (29) Badate ch' il Signore vi ha imposto il Sabbath, perciò egli vi dà nel giorno sesto il pane per due giorni. Restate dove siete, non esca alcuno dal suo luogo nel giorno settimo. (30) Il popolo quindi riposò nel giorno settimo. (31) Gli Israeliti la denominarono Manna, e somiglia al seme del coriandro, è bianca, ed ha sapore di fritella melata. (32) E Mosè disse: Ecco quanto il Signore ha comandato. Pieno un Omer di quella terrete di riserva per le età avvenire; affinché veggano il pane che vi feci mangiare nel deserto, quando vi trassi dal paese d'Egitto. (33) Indi [dopo l'erezione del tabernacolo] Mosè disse ad Aronne: Prendi un recipiente, e mettivi pieno un Omer di Manna, e lo deponi innanzi al Signore,

שאין הכי'תין הללו לניכות, איכן יתרות, כי ביום השביעי שנת פירושו ביום השביעי תשבותו, וכן ביום השביעי יהיה לכם קדש שנת שבתו, פירושו ביום השביעי תקראו מקרא קדש ותשבותו. (כח) ויאמר ה' אל משה: שימור אל העם עד אכה מנחתם (רא"צע). (כט) ראו: הביטו כי ה' נתן לכם את השבת, כי ה' הוא שנה אתכם על השבת. שבו איש תחתיו: זאהלו (רא"צע), כמו ולא קמו איש מתחתיו (למעלה י"כ"ג). אל יצא איש ממקומו ביום השביעי: ללקוט הון; עיקרו של מקרא על לוקטי הון כאשר, ואיסור תמוזין מד"ס (ר"ש"ז), והנה כמו שלזרות היו נריכים לשבות ונלאת אל השדה לעבוד האדמה או לרעות הבהמות, כן הם שלא היתה להם מלאכה אחרת למוטו מחייתם רק ללאת וללקוט הון, כאשר להם ללאת וווקומום ללקוט הון כי היא עיקר עבודתם. (ל) וישבתו העם ביום השביעי: צום שהוא ומשם והלאה בכל שנת ושבת. (לא) בורע גד: בזרותו, ולכן בזרותו (רש"צס). גד תרגמו הקדמונים קוריזנדר, וכ"כ Dioscoride כי אנשי אפריקא (אנשי קרטגיני) קוראים לקוריזנדר Gold. בצפודית ברבש: בלך הנילוס בדבש, והמלה משרש לפה שעכינו בערבי שטיקה, בלך עינת ויק, וקרונו ללפח טפח, וזה טפח ומטפת כלם ענין שטיקה (גיז'); והנה ביוקום אחר (ביוזנר י"א ק') כתוב והיה טעמו כטעם לשד השמן, והכחון כדברי רש"צס ורש"צ"ב כי בשהיה כאל כל כמות שהוא הי היה טעמו כטפחית בדבש, וכשהיו טוחנים אותו היה טעמו כטעם לשד השמן. (לג) צנצנת: אין לו תצר במקרא, ואף בלשונות הקרבנות ללה"ק, וגז' עזומו ללפח [בארמית ובתלמוד זבא, ובאיטלקי Zana, וזה לדעתו ואל וניכיס יקחהו (איוב ה' ה')] ומופרש מין כל וקופה, וזה רמז, כי הון היה הרגורים קטנים, ונלכד כי אין הכל והקופה עומדים לדורות, והנלקטם מזה כמותו.

השביעי יצאו מן העם ללקט ולא מצאו: ס
 (כח) ויאמר יהוה אל משה עד-אנה מאנתם
 לשמר מצותי ותורתי: (כט) ראו כי יהוה נתן
 לכם השבת על-כן הוא נתן לכם ביום
 הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא
 איש ממקומו ביום השביעי: (ל) וישבתו העם
 ביום השביעי: (לא) ויקראו בית ישראל את-
 שמו מן והוא בורע גד לכן ומעמו בצפיחת
 בדבש: (לב) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה
 יהוה מלא העמר ממנו למשמרת לדרתיכם
 למען יראו את-הלחם אשר האכלתי אתכם
 במדבר בהוציא אתכם מארץ מצרים:
 (לג) ויאמר משה אל-אהרן קח צנצנת אחת
 ותן שמה מלא העמר מן והנח אתו לפני

ודקדוקו § 183, כמו ואסערגס (זכריה ז' י"ד) אחיני. (כו) וביום השביעי שבת: ביום השביעי יהיה לכם שבת, ולא יהיה בו מין (ר"ש"ז); וראב"ע אמר כי מלת זו תוספת ביאור, ואין הדבר כן, כאשר כבר העיר הרמב"מן; אמנם אמת הוא כי צי"ת של וביום אינכם נריכה, כי די היה אם יאמר ויום השביעי שבת (בכתוב בעשרת הדברות), ודוגמת זה למטה (ל"א ט"ז) וביום השביעי שבת שבתו קדש לה, וכן (ל"ב ב') וביום השביעי יהיה לכם קדש, וכן ביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי ווקרא קדש: ואע"פ

in riserbo per l'età avvenire. (34) Come il Signore comandò a Mosè, Aronne la depose in riserbo davanti (l'Arca del)la legge. (35) I figli d'Israel mangiarono la Manna per quarant'anni, sinchè arrivarono in terra abitata: la Manna (cioè) mangiarono fino al loro arrivo all'estremità del paese di Canaan. (36) L'Omer poi è il decimo della Efa.

וזה. וזה כעמו דברי רבנו סעדיה גאון (בהקדמת ס' האמוכות והדעות) כי עכין הון כפלא וכל שאר הכסים, כי דבר המתמיד יותר כפלא מהכסף, כי לא יעלה דעת תחבולה שתכלול עם ומפרס קרוב לאלף אלפים אדם ארבעים שנה לא מדבר, כי אם ממוון מוקדש יקדשו הבורא להם באויר, ואילו היה שום פנים לתחבולה לקחת מזה, היו וקדימוים אלו הפילוסופים הקדמונים והיו מכלכלים תלמידיהם זה, וגם לא יעלה על הדעת שיהיו המון בני ישראל מסכימים לזנות מלגם העכין הזה ולהוריש לבניהם הסבור הזה אם לא היה כן באמת, ואף לא שיהיו בניהם מקבלים מהם הסבור הזה, אם היה שהם התפרנסו בדרך ענעי, ע"ש; וע"ז יש להוסיף כי עכין הון היה ביד ישראל לבחון אותו בכל יום ויום לדעת אם היתה למה שום תחבולה זה, כי לא היו גם קולות וברקים שיעבדו ומקורו היעב איך היה הדבר; באופן שלא יגוייר בנם הזה שום קדש זויף, ע"כ הוא לדעתי יסוד אמונתו בתורה מן השמים. (ל) עשירית האיפה: עיין רש"י, ושיעור המדות לא נודע לנו רק בקבלה, וכראש שהיתה האיפה מפורסמת ודועה אלס יותר (דון יצחק), ושם עומר בלתי כהוג כ"ב, וכן תראה כי בזהם וקויות כתוב בתורה עצמה עשירית האיפה, גם מלת עשרון לעד, ואעפ"כ עיקר שמו עומר, אולי הוא שיעור הדגן היולא מעומר-שבלים; וכן הקומר (שהוא עשר איפות) אולי הוא ויהי הדגן היולא מכרי, או קומר (לשון קומרים קומרים) של מואה עומרים, ועל שם כרי יקרא ג"כ כור.

XVII

(1) Tutta la comunità dei figli d'Israel si partì dal deserto di Sin, in varie mosse [cioè fermandosi in varj luoghi], dietro il comando del Signore; indi s'accamparono in Bebbidim, e non eravi acqua da bere pel popolo. (2) Il popolo contese con

והוא ע"ז לייבו לייבכו (ע' ברא' א' י"א). לשחות העם: ששתה העם, כיון כלם זליק יצטרון לתת אכלם בעמו (תהלים ק"ד ס'), שמתן אכלם, ורבים בן. (ב) מזה

יְהוָה לְמִשְׁמַרְתָּ לְדַרְתֵּיכֶם: (לד) כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיִּנְיַחְהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמַרְתָּ: (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבַּעַיִם שָׁנָה עַד־בָּאָם אֶל־אֶרֶץ נֹשֶׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בָּאָם אֶל־קִצֵּה אֶרֶץ כְּנָעַן: (לו) וְהַעֲמַר עֵשְׂרִית הָאִיפָה הוּא: פ שְׁבִיעִי

ור"ש פירש שהוא כלי קרם, ובתרגום היוני המיוחס לע' זקנים כל זהב. והנה אותה לפני ה': זה אמר משה לאהרן אחר שהוקם המשכן, ושגשת הוקראות הללו (ל"ג-ל"ה) כתבם משה בשנת הארבעים. (לד) לפני העדות: לפני ארון העדות שנקרא כן ע"ש הלכות שבת מלות ה' ועדותיו. (לה) ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה וגו': אין שם ראיה לומר (כדעת ק"ת) שלא כתב משה את הוקראת הזה, כי משה בסוף ימיו היה יכול לכתבו, ובפרט אחר שלא כתב וישנות הון ככתוב ביהושע (ה' י"ב). רק אמר שאכלו את המן עד בואם אל קצה ארץ כנען, וקום שהיו עם בסוף ימיו של

י

(א) וַיִּסְעוּ כָּל־עַדְת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בְּרַפְיָדִים וְאֵין מַיִם לְשִׁתָּת הָעָם: (ב) וַיִּרְבַּ הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תַּנּוּ־לָנוּ מַיִם וַנִּשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם

(א) למסעיהם: בנסיעות שבות, כי לא באו ביום הראשון מודבר סין לרפידים, כי אם וישם לדפקה, וא"כ לאלוה, ומאלוה לרפידים (רא' דע רמ"במין), וכן כל למסעיהם.

Mosè, e disse: Dateci acqua che beviamo. — E Mosè disse loro: A che contendete con me? Perchè porre il Signore alle prove? (3) Ma il popolo divenuto sitibondo, mormorò contro Mosè, e disse: Perchè ci hai fatti venir fuori dell'Egitto, per far morire me, i miei figli, e i bestiami, di sete? (4) Mosè sciamò al Signore, con dire: Che cosa ho a fare a questo popolo? Ancora un poco, e mi lapidano. (5) Ed il Signore disse a Mosè: Passa davanti al popolo, e prendi teco degli anziani d'Israel; e la tua verga, colla quale percoltesti il Nilo [VII. 20], prendi in mano, e vanne. (6) Io sono per precederti ivi sopra un masso, in Orèb, e batterai quel masso, e n'usciranno acque, ed il popolo berà. — Mosè fece così, alla presenza degli anziani d'Israel. (7) Quel luogo venne denominato Massà e Merivà, a motivo del contendere che fecero i figli d'Israel, e sperimentare il Signore con dire: È egli il Signore tra noi, o non è? (8) Indi venne Amalèk, ed attaccò gl'Israeliti in Refidim. (9) E Mosè disse a Giosuè: Fa per noi scelta d'uomini,

מלאו מים התחילו לרעב, כי לא בטחו בה' שישיג עליהם וימיא להם נרסם (רמ"ב) ודון יצחק; והנה היתה שאלתם ככסיון, לראות אם יוכל לתת שאלתם צעת שיעלה צדעתם. (ד) עוד מועט וסקלוני: עוד מועט מההכרח שיבוא אליהם יסקלוני (דון יצחק), אם עוד מועט תאריך הכרה יסקלוני (רמ"ב) חכמת שלום דף כ"ו, ולא כפי ר"ש ולא כפי רמב"מ. (ה) עבור לפני העם: ואל תירא שסקלך. וקה אתך מוקני ישראל: לעדות שיראו שעל ידך היום יולאים מן הסור, ולא יאמרו מעינות היו גם עיני קדם (ר"ע). (ו) הנני עומד לפניך שם: תראה גם כבודי, וע"כ תדע איזה הוא הסור שיש לך להכות, דוגמת על אחד ההרים אשר אוור אליך (אח"ס). (ז) ויבא עמלק: בן אליש בן עשו, וארצו בערב בין ארץ מצרים ובין ארץ כנען. (ח) יהושע: היה בן צבו של אלישע בן עמיסוד כשיא לבני אפרים (ד"ה א' ז' כ"ו) (ראב"ע); וכראה כי רצה האל שיראו ישראל כי לא נקרב ובחנית יהושע ה'; ואם היו משה ואהרן יולאים למלחמה היה אפשר לומר כי בתחבולות עשו מלחמה וכחזו. מדר: צעת המלחמה אכזי ככז (ר"ע). אנכי נצב על ראש הגבעה וגו': להביא עליכם תשועת ה' דרך כפי, כי בן היה משה עושה האותות והמופתים בצטיית ידו ציטתו; ולהיות זו המלחמה הראשונה, וישראל לא היו מולודי מלחמה היה מן הנורא לחזק את לבם לבטוח בה', ועל כן היה מן הנורא שתשועת דרך כפי (תלמוד יו"ט ר"ס עהרעכריין). ואמנם עלה לראש הגבעה, כדי שיהיה רואה משה את

משה מהתריבון עמדי מהתנסון את יהוה: (א) ויצמא שם העם למים וילן העם ער-מישה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא: (ב) ויצעק משה אל-יהוה לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני: (ג) ויאמר יהוה אל-מישה עבד לפני העם וקה אתך מוקני ישראל ומטך אשר הפית בו את-היאר קח בידך והלכת: (ד) הנני עמד לפניך שם על-הצור בחרב והפית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש בן משה לעיני זקני ישראל: (ה) ויקרא שם המקום מסה ומריבה על-ריב בני ישראל ועל נסתם את-יהוה לאמר הייש יהוה בקרבנו אם-אין: פ (ו) ויבא עמלק וילחם עם-ישראל ברפידם: (ז) ויאמר משה אל-יהושע בחר-לנו אנשים וצא הלחם

תריבון עמדי: כי איכתי אלא עליה האל. מה תנסון את ה': עדיין לא היו נריכים לקים כי היו עושה מים שהביאו עמהם מאלוש, אבל מיד שבאו לרפידים ולא

בַּעֲמֹלֶק מֵחֹר אֲנֹכִי נֹצֵב עַל־רֹאשׁ הַגְּבֻעָה
 וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדֵי: (י) וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר
 אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמֹלֶק וּמֹשֶׁה אָהָרֹן
 וְחֹר עָלוּ רֹאשׁ הַגְּבֻעָה: (יא) וְהָיָה כַּאֲשֶׁר
 יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגַבְרַיִל יִשְׂרָאֵל וּכַאֲשֶׁר יִנְיָה
 יָדוֹ וְגַבְרַיִל עַמְלֶק: (יב) וַיְדִי מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ־
 אֲבָן וַיִּשְׂמִימוּ תַחְתֵּיוֹ וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאָהָרֹן וְחֹר
 תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו
 אָמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: (יג) וַיַּחֲלֵשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־
 עַמְלֶק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חֶרֶב: פ מַפְטָר (יד) וַיֹּאמֶר

המלחמה, כי כן כל הרמות יד במטה היתה לככת הדבר אשר צו יהיה הנס, ואנוכס שיהיה
 המוכון להתפלל, זה אינו, כי פרשת כפים לתוד, והרמות יד במטה לתוד, ואם כדעת
 רש"ם שיהיה הענין על דרך שטשאין גם במערכות המלחמה, א"כ היה להם לשום
 מטה משה על כס גבוה ולהוליכו לפני העם. וכל כי לכך לא ינא משה לפני העם
 כדי שלא יהיה מוקוס לתלות תשועתם בדרך טבע ע"ד שפירש רש"ם, אך יהיה הכל
 מעשה נסים כשאר הכפלאות שעשה משה. (י) וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ: בחר לו אכזים. וחור:
 ר"ל אמרו בנה של מרים, ויוסף פלאוים כתב בעלה של מרים. (יא) והיה כאשר
 ירים משה וגו': כי כביכול הכל היה תלוי בהרמת היד במטה, כלומר שהיתה התשועה
 מואת ה' ודרך כס כשאר האותות והמופתים שעשה משה. וכשארזו כי נלמון המלחמה
 תלוי בהרמת יד משה, תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד, והוא ע"ד שוקריבוס קרבנות
 ועושים עבודות כדי לפיים את האל ולחזק עלינו השגחתו לטובה; ואם עכ"פ לא היה
 ספן ה' בתשועת ישראל לא יבצר ממוכו לעשות שאף אהרן וקור לא יעברו בת לחיווך
 בידיו. כבדדים: לי זכר על הידים שלא כמנהג, וכמוהו בתיקאל ב' ט'. ויקחו אבן
 וגו' וישב עליה: תלמידי משה"ר יוסף שנתו באזני אמור לא שהיו רגליו עיפות

ed esci a combattere contro Amalèk. Domani io mi collocherò sulla sommità della collina, con in mano la verga di Dio. (10) Giosuè fece come gli disse Mosè, quanto a combattere contro Amalèk; e Mosè, Aronne e Hhur, salirono sulla sommità della collina. (11) Ora, quando Mosè teneva alta la mano, vincevano gl'Israeliti; e quando posava giù la mano, vinceva Amalèk. (12) Le braccia di Mosè (gli) erano pesanti, e quelli presero una pietra, gliela posero sotto, e vi sedette sopra, ed Aronne e Hhur gli sostennero le braccia, uno per parte, e (così) le sue mani stettero salde fino al tramonto del sole. (13) Giosuè pose in rotta Amalèk e la sua gente a fil di spada. (14) Il Signore disse a Mosè: Scrivi ciò per ricordo in libro,

ויגיעות ורוב העמידה, אלא כדי שיסמכו היעז ובלא יגיעה בשתי ידיו, ואם לא היה
 משה יושב גם יד אהרן וקור תכבדנה, ובהכך בהיות משה יושב והם עומדים נקל
 היה להם לתמוך בידיו, וזה דבר שהסמיון יורה; וכפואה וכהן וזקן מוכתשים, ואומרים
 שנהיותו יושב והם עומדים יכבד עליהם יותר לתמוך בידיו. והנכון כי כמו שהיו ידיו
 כבדים היתה גם העמידה כבדה עליו, לפיכך הושיעוהו וגם תמכו בידיו. תמכו בידיו
 מזה אחד ומזה אחד: בתחלה היה אחז במטה ביד אחד ואחר שכתמגע אחז אחז
 בשתי ידיו; ולדעת תלמידי משה"ר יתקן פאחדו לעולם המטה בידו א', אלא שהיה
 מועבירו מן הימין אל השמאל, וכשהיה בימינו היה אהרן תמוך בו, וכשהיה בשמאלו
 היה תמוך בו מור. אמונה: כתב רא"ב דבר עמוד וקיים, והוא שם דבר, ורמז"ב
 העתיק דבריו, ואח"כ הוסיף ועכינו כמו באמונה; ושני הפירושים כותרים זה את זה,
 שאם אמונה עכינו דבר עמוד וקיים אין צורך לז"ת באמונה, והכונן שהוא תאר הפעל,
 ועכינו כמו באמונה, וכן ידעתי ה' כי דק משפטך ואמונה עכיתי (תהלים קי"ט ע"ה)
 עכינו דק משפטך, ובאמונה ובדק היה מה שעכית ויסרת אותי, ולפירוט רא"ב
 יהיה משועות הכתוב שנהפכו ידו משה להיות דבר קיים ועמוד, והוא לא היה, אלא כל
 עוד שתמכו בידיו היו באמונה, אחר זמן מולאתי קרוב לזה במעמד שם ר"י ויוסע.
 (יד) בתוב ואת זכרון בספר: אין הכוונה בספר הכתוב, אלא כמו שאומרים כתוב
 על הכיור, וכן מי יתן בספר ויקפו (איוב י"ט כ"ג). ושים באזני יהושע: לא מלאכו
 ביוקוס אחר מולית שים באזני כלומי, ודברי ר"י ז"ל: ושים באזני יהושע לפי שהוא
 יכניס את ישראל לארץ כדי שיגיה את ישראל לשלם לו את גווליו, ומוקוס מואד, כי
 אע"פ שהיה הענין גלי לפני ית' לא יתכן שירמזה זה למשה תכף אחר יציאת מצרים,
 כי בזה היה מורפה את ידיו; ורש"ם ורא"ב תקנו מעט ואמרו כי יהושע היה עתיד
 ללול על ישראל ולהלחם באכזי כנען; ועדיין הפירוט רמז, כי הכה יהושע לא נחם

יְהוָה אֱלֹהֵי מֹשֶׁה כָּתַב זֵאת זָכְרוֹן בַּסֵּפֶר וַיִּשִׂים
בְּאָזְנוֹ יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מַחֲהָ אֶת־זָכְרָא עַמְלֶק
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם: (מז) וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא
שְׁמוֹ יְהוָה נֹסִי: (מח) וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֶּסֶף יְהוָה
מִלְחָמָה לַיהוָה בְּעַמְלֶק מִדֶּרֶךְ דָּר: פ פ פ

בעמלק, ומה צורך להגיד הענין אלו ציחוד? והלא גלוי היה לפניו ית' שלא תהיה מלחמה בעמלק אלא כוונה דורות אחר יהושע, ומה תועלת להזהיר את יהושע שיהיה את ישראל על זה? ורמ"בן פירש ושים באזני יהושע לזוהר להזכיר לישראל את כל התלאה אשר באה להם על ידו, כי הוא היודע ועד; ומה צורך לעדות יהושע? והרי כל ישראל היו עדים בדבריו כוונה, וכ"ל שהכוונה אמור באזניו והוא יכתוב, כי כמו שזולתו עמלק משה היה ויהושע כלחם, כן כתיבת המאורע משה יאמר ויהושע יכתוב, והיה בזה כח רוח ליהושע וכבוד ויקר קלף עבודתו במלחמה. כי בורה אמרה וגו': לפי שזולתו היה החליטו את עמלק, ולא השמידוהו, לפיכך אמר ה' לושע שיכתוב בספר את המאורע ההוא לזכרון עולם, כדי שיזכרו ישראל את אשר עשה להם עמלק, כי אזכור:

e poni negli orecchi di Giosuè [chiànavi in particolare la sua attenzione]; che (cioè) io cancellerò la memoria d'Amalèk di sotto al cielo. (15) Mosè fabbricò un altare, e gli pose nome: Il Signore è il mio vessillo. (16) E soggiunse: Sì, Jah ha la mano sul suo trono [cioè giura]. Il Signore sarà in guerra con Amalèk, di generazione in generazione [perpetuamente, sino alla estinzione di quel popolo].

כך הוא רצונו ית' לזכות את זכר עמלק מתחת השמים. (מז) ה' נסי: מה שהוא הנס לשאר העמים שכל זמן שרואים אותו אנשי המלחמה מחגגרים, וכשהוא מושק או שכל ציד האויבים אז רגילים לכנס ולהכניף, כל זה היה ה' לי, כי ברום היד והמטה גבר ישראל ובשכלות היד גבר עמלק, והכוונה כי משה התשועה (אח"ס); שנות הרבה הם נואר שלם כמו עונכאל, ה' לדקנו, חפני בה, ה' שמה (בסוף יחזקאל, ועיין בראשית ל"ג ב' וישעיה ט' ה'). (יו) כי יד וגו': כשצע ה' כשפאו שתיקה לו מלחמה בעמלק מדור דור לעולם. יד על כס יהו: דוגמת כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ') (רש"ב ורא"בע). וקלעריקום פירש כי עמלק שלח ידו על כסא יי כלומר על ישראל שה' זוכן בתוכם, לכך מלחמה לה' בעמלק מדור דור; ומלבד פירוש זה עוד עלה בדעתו של קלעריקום פירוש אחר ע"י חלוק כס כנס, משה קרא למוצא ה' כפי כי עמלק שלח ידו כגד כס ה', ע"כ מלחמה לה' בעמלק, וכס ה' הם לדעתו מצאות ישראל שהם מצאות ה', אז ג"כ משה הנקרא משה האלהים, וכל זה רחוק מאד, מלבד כי קריאת כס כס"ף היא קדמונית מאד מאד שהרי הכותים הגיהו כסא. מדור דור: כמו מדור לדור תחרב (ישעיה ל"ד י').